

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри
 Деснова І.С.
«28» травня 2024 р.

**«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ, ЯКІ
ЗНАХОДЯТЬСЯ НА АЛЬТЕРНАТИВНОМУ ДОГЛЯДІ, В УМОВАХ
ВІЙНИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»

Горшкова Дар'я Дмитрівна

Науковий керівник:

к. соц. наук, доцент,

доцент кафедри психології,

Маріупольський державний університет

Стадник Альона Георгіївна

Рецензент:

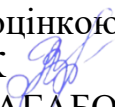
Кузьмін Віктор Володимирович

доцент кафедри психології

кандидат соціологічних наук,

доцент Національний університет

“Запорізька політехніка.

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою 75 С
Секретар ЕК
Анастасія ВАГАБОВА
«10» червня 2024 р

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ НА АЛЬТЕРНАТИВНОМУ ДОГЛЯДІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	8
1.1. Теоретичні підходи до трактування поняття «альтернативний догляд».....	8
1.2. Характеристика альтернативних форм державної опіки над дітьми як соціального явища.....	22
1.3. Нормативно-правове регулювання альтернативних форм державної опіки над дітьми в Україні.....	28
Висновки за першим розділом.....	36
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ НА АЛЬТЕРНАТИВНОМУ ДОГЛЯДІ (НА ПРИКЛАДІ ВУГЛЕДАРСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ).....	40
2.1. Специфіка роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді (на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді).....	40
2.2. Аналіз досвіду соціальної роботи з дитячими будинками сімейного типу (на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді).....	48
2.3. Пропозиції щодо покращення соціальної роботи з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді.....	53
Висновки за другим розділом.....	58

ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Проблематика соціальної роботи з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, є актуальною з кількох причин:

1. Права дитини: кожна дитина має право на належний догляд, захист від будь-яких форм насильства та доступ до освіти та здоров'я. Діти, які опинилися на альтернативному догляді, часто пережили травми або знаходяться в умовах, що порушують їхні права. Соціальні працівники забезпечують захист та допомогу цим дітям для забезпечення їхнього благополуччя та прав.

2. Підтримка родин: сприяння відновленню сімейного середовища та підтримка родин, у яких виникли проблеми, що призвели до відокремлення дітей, є важливою складовою соціальної роботи. Робота з батьками та іншими членами сім'ї спрямована на те, щоб забезпечити умови, в яких діти можуть повернутися додому.

3. Розвиток дітей: діти, які перебувають на альтернативному догляді, часто потребують додаткової підтримки для соціального, емоційного та психологічного розвитку. Соціальні працівники сприяють їхньому здоров'ю та навчанню, а також надають підтримку у вирішенні інших потреб.

4. Системна перспектива: робота з дітьми на альтернативному догляді також вимагає аналізу та вдосконалення системи догляду за ними. Це означає співпрацю з установами, які забезпечують альтернативний догляд, розробку політик та програм, що сприяють покращенню умов перебування дітей та їхньому майбутньому.

Отже, актуальність проблематики соціальної роботи з дітьми на

альтернативному догляді полягає у забезпеченні їхнього захисту, підтримки родин, розвитку дітей та вдосконаленні системи, яка відповідає їхнім потребам. Зокрема, альтернативний догляд – це система підтримки та догляду за дітьми, які перебувають поза своїми біологічними сім'ями через різні обставини, такі як насильство в родині, зловживання, сирітство, або здатність біологічних батьків не забезпечити належний догляд та умови для виховання дитини. Альтернативний догляд передбачає, що дитина отримує догляд, підтримку та захист від інших дорослих, які можуть бути прийомними батьками, опікунами, вихователями у виховних закладах, або іншими формами підтримки, які відповідають потребам та інтересам дитини. Альтернативний догляд спрямований на забезпечення безпеки, благополуччя та розвитку дитини, коли біологічні батьки не можуть або не здатні цього забезпечити.

Альтернативний догляд за дитиною включає в себе різноманітні форми догляду та підтримки, які надаються дітям, чий біологічні батьки не можуть або не здатні забезпечити їм належні умови для виховання та розвитку. Це може включати в себе такі форми:

1. Прийомна сім'я: дитина перебуває у сім'ї, яка не є її біологічною сім'єю, але приймає її як свою власну. Прийомні батьки отримують підтримку та навчання від відповідних служб, а дитина має можливість вирости в стабільному та люблячому середовищі.

2. Притулок: дитина проживає в установі державної або приватної форми, яка забезпечує проживання та надання основних послуг, таких як харчування, навчання та медичний догляд.

3. Виховний заклад: це форма альтернативного догляду, яка використовується для дітей, які скоїли правопорушення або перебувають у складних життєвих обставинах. Такі заклади надають дітям не лише освіту та догляд, але і програми реабілітації та ресоціалізації.

4. Патронатна опіка: це коли дитина знаходиться під опікою або піклуванням певної особи або організації, яка не є її біологічними батьками, але бере на себе відповідальність за її догляд та благополуччя.

Всі ці форми альтернативного догляду мають спільну мету – забезпечити дітям безпеку, захист, надійне середовище для зростання та розвитку, коли їхні біологічні сім'ї не можуть цього забезпечити. Отже, вищезазначена окреслена проблематики і зумовлює актуальність та доцільність ретельного теоретичного аналізу обраної теми.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в дослідженні особливостей соціальної роботи з сім'ями з дітьми, яка знаходяться на альтернативному догляді в умовах війни.

Досягнення поставленої мети зумовлює постановку та вирішення наступних **завдань**:

- виокремити теоретичні підходи до трактування поняття «альтернативний догляд»;
- охарактеризувати альтернативні форми державної опіки над дітьми як соціального явища;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання альтернативних форм державної опіки над дітьми в Україні;
- дослідити специфіку роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді (на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді);
- проаналізувати досвід соціальної роботи з дитячими будинками сімейного типу (на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді);
- розробити пропозиції щодо покращення соціальної роботи з сім'ями

з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є сім'ї з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді.

Предметом дослідження є особливості соціальної роботи з сім'ями з дітьми, яка знаходяться на альтернативному догляді.

Аналіз джерел та літератури. Вивчення аспектів соціальної роботи з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді привертало увагу вчених протягом багатьох років, а саме: Джейн Елдерідж (Jane Aldridge): її дослідження фокусувалися на альтернативному догляді за дітьми та розвитку систем догляду в різних країнах, включаючи Велику Британію; Ніна Блейздель (Nina Biehal): вона досліджувала вплив альтернативного догляду на розвиток дітей, а також ефективність програм і служб соціального догляду за ними; Джеймс Гардінер (James Garbarino): свої дослідження він присвятив аналізу впливу травматичних досвідів на дітей, які перебувають на альтернативному догляді, і розробці стратегій підтримки для них; Джуді Корбетт (Judy Corbett): її робота зосереджена на вивченні ефективності програм підтримки для дітей на альтернативному догляді та розвитку моделей кращої практики; Марк Кордеро (Mark Courtney): він досліджував перехід з альтернативного догляду до самостійного життя для молодих людей та розробку програм підтримки для цього процесу.

Ці вчені і багато інших внесли вагомий внесок у розуміння проблем та потреб дітей, які перебувають на альтернативному догляді, і в розробку стратегій підтримки для них.

Методи дослідження. В процесі дослідження застосовувались, зокрема, методи наукового пізнання, системного підходу, порівняльно-правового аналізу.

Метод наукового пізнання – цесукупність прийомів і операцій, що регулюють дії з досліджуваними об'єктами. Системний підхід – напрям

методології досліджень, який полягає в дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як модель системи. Порівняльно-правовий метод – це метод вивчення правових систем різних держав шляхом зіставлення однойменних правових норм, інститутів, принципів тощо та практики їх застосування.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при підготовці до семінарських занять, написанні реферативних досліджень та наукових тез.

Структура кваліфікаційної роботи визначається метою та предметом дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів, які охоплюють 6 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ НА АЛЬТЕРНАТИВНОМУ ДОГЛЯДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Теоретичні підходи до трактування поняття «альтернативний догляд»

Проблематика альтернативного догляду в сім'ях у контексті війни є особливо актуальним і має безпосередній вплив на благополуччя і захист дітей. Зупинимось на ключових аспектах актуальності цього питання:

1. Захист дітей від насильства та травм: в умовах війни діти знаходяться в особливо вразливому стані, їхнє благополуччя і безпека стають під загрозою через ризики насильства, військових дій та інших негативних впливів. Альтернативний догляд може забезпечити дітям безпечне та захищене середовище, де вони можуть уникнути травматичних ситуацій.

2. Розриви в сімейних структурах: війна може призвести до розриву сімейних зв'язків через різні причини, включаючи втрату батьків, роз'єднання родин, еміграцію тощо. Альтернативний догляд може забезпечити дітям можливість зберегти стабільність та отримати необхідну підтримку та догляд у важкі часи.

3. Забезпечення освіти та психосоціальної підтримки: умови війни можуть перешкоджати доступу дітей до освіти та психологічної підтримки. Альтернативний догляд може включати програми освіти та психосоціальної підтримки, які допоможуть дітям вирости у стабільних та самостійних осіб навіть у важких умовах.

4. Збереження ідентичності та культурного спадку: в умовах війни діти можуть втратити зв'язок зі своєю культурою, мовою та ідентичністю через

розрив сімейних та соціальних зв'язків. Альтернативний догляд може допомогти зберегти ці цінності та забезпечити дітям можливість розвиватися відповідно до своїх культурних традицій.

Отже, питання альтернативного догляду в сім'ях у контексті війни полягає в забезпеченні захисту, безпеки та благополуччя дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах через військові дії та конфлікти.

Сім'я та батьки для дитини виступають надзвичайно важливою складовою. Батьки дають дітям життя, відповідають за догляд і виховання, беруть на себе фінансову відповідальність, мають юридичні повноваження, в тому числі на право прийняття важливих рішень від імені своїх дітей; допомагають відчувати взаємне тепло, любов, передають дітям досвід поколінь, життєві цінності й духовність, виховують дітей, задовольняють їхні щоденні потреби, дають приклад для наслідування, поступово прищеплюють соціальні й побутові навички, необхідні в самостійному житті [16].

Ці потреби життєво важливі для кожної дитини, якого б віку вона не була. Діти повинні зростати в сім'ях рідних батьків, але коли це не можливо, то альтернативною біологічної родини можуть стати сімейні форми виховання.

Відповідно до визначень, запропонованих ЮНІСЕФ, альтернативні форми догляду бувають двох типів: формальні та неформальні.

Формальні форми альтернативного догляду – це будь-який догляд, що надається в середовищі сім'ї згідно з розпорядженням компетентного адміністративного або судового органу, і весь догляд, який надається в умовах проживання, в тому числі у приватних установах, незалежно від того, є він результатом адміністративних чи судових заходів [27].

До цих форм належать сімейна опіка, яка включає в себе родинну опіку, прийомну сім'ю й інші форми сімейного догляду, а також догляд у несімейних формах/інституціях з оплачуваним та/або неоплачуваним персоналом, де деякі діти живуть і отримують догляд та розміщені за розпорядженням

компетентного органу. Батьківські права щодо цих дітей переходять до держави.

Неформальні форми альтернативного догляду – це будь-яка приватна домовленість, укладена в сімейному оточенні, за якою дитина перебуває під наглядом на постійній або невизначеній основі родичами чи друзями (неофіційна родинна опіка) або іншими особами в їхній особистій якості за ініціативою дитини, її батьків або іншої особи без розпорядження про цю домовленість адміністративним чи судовим органом або належним чином уповноваженим органом [27].

Аналіз закордонного досвіду соціальної роботи з дітьми-сиротами (біологічними та соціальними) засвідчує, що новим орієнтиром в означеній сфері є альтернативний догляд – це форма неформальної або формального піклування про дитину, яка з будь-яких об'єктивних чи суб'єктивних причин і за будь-яких обставин не перебуває під цілодобовою опікою хоча б одного з батьків.

При цьому, неформальний догляд (неформальне піклування) – це будь-яка форма приватної опіки, що здійснюється у сімейному середовищі, за якої про дитину піклуються родичі, або інші особи за власним бажанням без постанови органів опіки чи суду; формальний догляд (формальна опіка) – це усі види піклування про дитину, що відбувається або у сімейному середовищі (про дитину піклуються родичі, або інші особи), або в закладах інтернатного типу різного підпорядкування (про дитину піклуються працівники цих закладів) за постановою компетентних судових чи адміністративних органів.

Зазначемо, що формальний догляд може здійснюватися і приватними інтернатними закладами.

Поняття «альтернативний догляд» може мати різне трактування в залежності від контексту, у якому воно використовується. Зупинимось на наступних теоретичних підходів до розуміння цього поняття:

1. Соціально-екологічний підхід: згідно з цим підходом, «альтернативний догляд» розглядається як система допомоги, яка надається дітям або особам з обмеженими можливостями, що відсутні в їх біологічних сім'ях або установах. Це може включати опіку, прийомну та підсобну сім'ю, а також інші форми забезпечення догляду.

2. Психологічний підхід: з точки зору психології «альтернативний догляд» може розглядатися як стратегія, спрямована на забезпечення оптимальних умов для фізичного, емоційного та соціального розвитку дітей або осіб з особливими потребами. Це може включати психологічну підтримку, терапію, освіту та інші види допомоги.

3. Культурний підхід: в рамках культурного підходу «альтернативний догляд» може розглядатися як відповідь на культурні чи етнічні відмінності в уявленнях про сім'ю, догляд та виховання дітей. Це може включати адаптацію програм та послуг догляду до культурних контекстів і врахування унікальних потреб різних груп.

4. Правовий підхід: з точки зору права, «альтернативний догляд» визначається як будь-яка форма догляду за дітьми або особами з особливими потребами, яка не базується на їх біологічних сім'ях, але має правову підтримку через законодавство, що регулює опіку, прийомну сім'ю та інші форми альтернативного догляду.

Кожен з цих підходів пропонує свій власний ракурс на «альтернативний догляд» залежно від контексту, у якій він використовується. Зокрема, існують наступні правила альтернативного догляду, передбачені Державною цільовою програмою реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

1) опіка дитини віком до 3 років може здійснюватися лише у сімейних формах утримання та виховання;

2) вилучення дитини з сім'ї має застосовуватися як крайній (за можливості тимчасовий і нетривалий) захід;

3) не можуть вважатися підставою для вилучення дитини з сім'ї матеріальна бідність або умови, що виникли через неї, оскільки вони є лише сигналом про необхідність надання сім'ї відповідної допомоги;

4) рішення компетентних органів щодо вилучення дитини з сім'ї слід систематично переглядати;

5) рішення про форму утримання дитини необхідно приймати з урахуванням стабільності її влаштування та можливості налагодження безпечного, стійкого зв'язку з батьками (у випадку їх наявності чи доцільності такого зв'язку);

6) дитина, яка передається для догляду, повинна бути надійно захищена від насильства, жорстокого ставлення, різних форм експлуатації тими, хто здійснює опіку (забезпечує догляд);

7) повернення батькам права на опіку над дитиною має відповідати інтересам дитини, здійснюватися за результатами оцінки можливостей батьків щодо задоволення потреб дитини і лише після подолання причин вилучення дитини з сім'ї [70].

Законами України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», «Про соціальні послуги» та ін., передбачено наступний перелік послуг, спрямованих на попередження передачі дитини з сім'ї до інституційних чи альтернативних форм утримання [44]:

1) оцінка потреб родини у процесі цілеспрямованого систематичного збору та аналізу інформації від осіб, сімей, громади з'ясовуються потреби родини або невідповідності між її поточною життєвою ситуацією та прагненнями;

2) перша соціальна/соціально-педагогічна допомога спрямована на підтримку сім'ї з дітьми, які перебувають в СЖО та потребують втручання фахівця (наприклад, соціальна квартира/соціальний притулок як екстрена підтримка вагітних або неповнолітніх матерів з дітьми);

3) гарячі сніданки/обіди в загально-освітньому навчальному закладі, які допомагають зекономити ресурси сім'ї та забезпечують право дитини на їжу;

4) групи продовженого дня в загальноосвітньому навчальному закладі, що дозволяє батькам працювати повний робочий день і бути впевненими, що під керівництвом вихователя доглянуті діти вивчили уроки;

5) секції, гуртки, заклади додаткової освіти, в яких кожна дитина може розвивати свої здібності [44].

Окремою категорією дітей-сиріт (біологічних і соціальних) є діти з інвалідністю. Оскільки це велика група дітей, які потребують особливого підходу до інституалізації чи визначення форми альтернативного догляду, ми не будемо в цьому дослідженні конкретизувати зміст соціальної/соціально-педагогічної роботи з нею та підготовки фахівців до такої роботи, але вважаємо за необхідне підкреслити, що якщо в дитини у визначеному нормативно-правовими документами порядку встановлено інвалідність, то перелік послуг з попередження її вилучення із сім'ї є наступним [46]:

1. Послуга раннього втручання може надаватися сім'ям в ранньому віці дитини (до 4 років), яка має вади у здоров'ї або розвитку командою, що складається з фахівців різних галузей: педіатра, реабілітолога, психолога, соціального працівника/соціального педагога, пізніше – дефектологи і логопеда [46].

Головними завданнями команди фахівців у наданні послуги раннього втручання є:

- 1) спільне з батьками привчання дитини до використання власних можливостей для більш-менш повноцінних життєдіяльності та розвитку;
- 2) усвідомлення батьками та іншими членами родини особливостей дорослішання дитини і розвиток в дитині впевненості у власні сили;
- 3) розробка спільно з батьками індивідуальної програми розвитку дитини;
- 4) соціалізація дитини та підготовка її до інклюзивної освіти.

Означена послуга має бути територіально доступною для сім'ї і команди фахівців для постійної співпраці щодо реалізації індивідуальної програми, її корекції (у разі необхідності), сімейного консультування тощо.

Інклюзивна освіта – послуга, яка забезпечує рівні можливості дитини з особливими освітніми потребами зі здоровими дітьми та посилення її особистої участі в соціальних/соціально-педагогічних процесах [57].

Вирівнювання можливостей досягається завдяки оптимальній гуманній організації простору, застосуванні адекватних особливим освітнім потребам дитини методів її навчання і виховання, розробці та дотриманню індивідуальної програми розвитку дитини, її соціальному/соціально-педагогічному супроводу та підтримці.

Поряд з цим, перебування дитини в інклюзивному класі передбачає прийняття іншими учнями та їх батьками інакшості дитини та толерантне ставлення до її особливих потреб у здобутті освіти [58].

2. Послуга денного догляду полягає у тому, що за дитиною, яка фактично живе у сім'ї, протягом дня доглядають працівники відповідного реабілітаційного закладу, забезпечуючи її життєво важливі потреби, психологічний розвиток та комунікацію. Батьки при цьому отримують можливість працювати чи вирішувати інші задачі.

3. Послуга «батьківського перепочинку» надається батькам дитини з вадами розвитку/інвалідністю з метою запобігання їх емоційного вигорання від

постійного догляду за дитиною, коли під час перепочинку про дитину піклується команда фахівців [58].

Вважаємо, що наведений перелік послуг, необхідних особі/сім'ї, яка перебуває в СЖО, залежить від її конкретних потреб і може бути розширений (наприклад, передбачати високоспеціалізовану реабілітацію чи паліативну допомогу).

У випадку, коли дитина все ж вилучається із сім'ї чи отримує статус дитини-сироти, або дитини позбавленої батьківського піклування, перед соціальною службою постає питання подальшого її розміщення для утримання і виховання.

Зокрема, сучасна соціальна політика України визнає одним із першочергових завдань перехід від масової інституалізації дітей означених категорій до забезпечення цим дітям права на життя в сім'ї.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, низки Законів «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та ін. в Україні створюються такі види альтернативного догляду за дітьми (альтернативні форми державної опіки (соціальні інститути сімейного утримання/виховання)), як [66]:

1) усиновлення/удочеріння – юридичний (психологічний, педагогічний) процес прийняття усиновлювачами у сім'ю дитини на правах сина/дочки;

2) побудова нових, постійних відносин між усиновлювачами і дитиною, біологічними дітьми усиновлювачів (за наявності), що полягають у передачі батьківських прав та обов'язків від однієї сім'ї до іншої;

3) прийняття у сім'ю дитини на правах власної (біологічної), з усіма правами та обов'язками з обох сторін – усиновлювачів і дитини [66].

Аналіз нормативно-правових документів дозволив констатувати, що усиновленою може бути дитина, у якої розірвані юридичні стосунки з батьками. Тобто діти, які претендують на усиновлення, мають юридичний документ про те, що їхні батьки втратили батьківські права стосовно цієї дитини. Таким документом може бути рішення суду про позбавлення батьківських прав, свідоцтво про смерть батьків, нотаріально засвідчена відмова батьків від дитини тощо.

Оскільки усиновлена дитина має такі ж соціальні, емоційні та фізичні потреби, як і будь-яка народжена дитина у родині, надзвичайно важливо ці потреби визначити, зрозуміти причини їх виникнення, знайти шляхи їх задоволення, навіть якщо ці потреби на початковому етапі суперечать культурним нормам усиновлювачів.

Усиновлювачами дитини можуть бути [49]:

- 1) дієздатні особи віком не молодші двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини;
- 2) особи, старші за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років;
- 3) подружжя, а також, особи, які не перебувають у шлюбі, за умови, що вони є громадянами України. Громадяни України, які бажають усиновити дитину, можуть звернутися з письмовою заявою про взяття їх на облік кандидатів в усиновлювачі до служби у справах дітей за місцем проживання та за бажанням або за рекомендацією служби у справах дітей пройти курс підготовки з питань виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [49].

Усиновлення відбувається лише за умови, що вичерпано усі можливості зі збереження родини.

Відповідно до Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, стосовно дитини,

яку слід відгородити від негативного (жорстокого) впливу сім'ї, передбачені дії, спрямовані на попередження її передачі у заклад інституційного догляду – наприклад, можливе здійснення судового нагляду до моменту передачі дитини, а батькам може надаватися можливість виправлення ситуації [69].

Документом передбачається скерування особливих пілг і субсидій сім'ям, які усиновлять дитину з інвалідністю. Для поширення практики усиновлення в Україні створено відповідну інформаційну мережу, розроблено та апробовано методики спостереження за кожним випадком бездоглядності/вилучення дитини із сім'ї/біологічного сирітства, здійснюється юридичний контроль за передачею дитини у спеціальний заклад (притулок, соціально-реабілітаційний центр), розробляються програми, орієнтовані на збереження родини, розробляються нормативно-правові основи для полегшення процедури усиновлення [39].

Опіка (піклування) – альтернативна інтернатній форма утримання дитини-сироти (біологічної чи соціальної) у сім'ї громадян України, які перебувають у родинних/дружніх стосунках з цією дитиною, з метою захисту її прав та інтересів, забезпечення розвитку, освітній виховання цієї дитини [33].

Згідно чинного законодавства, опіка здійснюється над дитиною, позбавленою батьківського піклування, причому власне опіка – над дитиною, віком до 14 років, а піклування – над дитиною, віком від 14 до 18 років.

Опіка (піклування) встановлюється з метою забезпечення основних життєвих потреб, повноцінного виховання та розвитку, захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітньої дитини, яка, внаслідок смерті (хвороби) батьків, або з різних причин позбавлення їх батьківських прав, залишилась без батьківського піклування. Опіка (піклування) встановлюються рішенням органів місцевого самоврядування або суду [11].

Так, виявлено, що поняття «опіка» використовується у таких основних значеннях [4]:

- 1) як підстава для налагодження сімейної взаємодії випадку, коли дитина, яка опинилася без опіки рідних батьків (або дитина-сирота), викликає бажання дорослого (подружжя) турбуватися/піклуватися про неї;
- 2) як діяльність родичів чи близьких осіб (наприклад, друзів сім'ї, колег по роботі когось із батьків), спрямована на задоволення основних життєвих потреб дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, їх підтримку та захист інтересів;
- 3) як діяльність окремих груп осіб-представників як інтернатних форм утримання (наприклад, притулків), так і альтернативних (наприклад, сімейного патронату), що призвело до усупільнення процесу виховання дітей, які опинилися без опіки рідних батьків (або дітей-сиріт) і навіть до хворобливих наслідків (наприклад, їх непідготовленості до родинного життя) [4].

Погоджуємось із встановленою чинним законодавством нормою, що «прийомні батьки беруть за плату дитину на власну житлову площу за наявності відповідних для цього санітарно-гігієнічних та побутових умов (належного санітарного стану житлового приміщення, необхідної житлової площі, наявності необхідних меблів, побутової техніки та інших предметів використання, наявності належних умов для проживання, виховання й розвитку дитини)».

Для здійснення соціального супроводу/соціальної підтримки прийомної сім'ї за нею закріплюється соціальний працівник (фахівець із соціальної роботи, працівник служби у справах дітей, соціальний педагог), який пройшов спеціальну підготовку (згідно чинного законодавства, ПСС, який здійснює соціальний супровід, проходить навчання не рідше ніж один раз на п'ять років у регіональному центрі соціальних служб) [49].

Порядок здійснення соціального супроводу затверджується наказом Міністерства соціальної політики. Поряд із функцією підтримки батьків, дитини/дітей і родини в цілому соціальний супровід передбачає контроль за

умовами розвитку та виховання дитини, виявлення недоліків, проблем у функціонуванні прийомної сім'ї, розробку методик й підходів, які забезпечать нормальні умови розвитку прийомної дитини.

Власне забезпечення соціального супроводу на всіх етапах функціонування прийомної сім'ї є її особливістю серед інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячий будинок сімейного типу – це сім'я, створена за бажанням подружжя/окремої особи, котра перебуває у шлюбі, щодо спільного проживання та виховання не менше п'яти дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей, враховуючи рідних, у такій сім'ї не може перевищувати 10 осіб [32].

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування перебувають у ДБСТ до досягнення 18-річного віку, а в разі продовження навчання у професійнотехнічному закладі, закладі вищої освіти I-IV рівня акредитації – до 23 років або до закінчення відповідних освітніх закладів [51].

Аналіз наукової літератури дає змогу стверджувати, що влаштування дітей у ДБСТ проводиться з урахуванням віку батьків-вихователів та дітей, за умови що на час досягнення обома батьками-вихователями пенсійного віку всі вихованці досягли віку вибуття з ДБСТ. У разі досягнення пенсійного віку одним з батьків-вихователів час перебування дітей визначається за віком молодшого з батьків. В окремих випадках за згодою сторін ДБСТ може функціонувати і після досягнення батьками-вихователями пенсійного віку, але не більше ніж протягом п'яти років [51].

На виховання та спільне проживання у ДБСТ влаштовуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, які перебувають на первинному обліку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на відповідній адміністративно-територіальній одиниці або перемістилися з тимчасово окупованої території чи району проведення операції об'єднаних сил.

Виходячи із зазначеного вище, патронат над дитиною – це комплексна послуга, яка передбачає професійний тимчасовий догляд за дитиною, а також включає в себе виховання та реабілітацію дитини у сім'ї патронатного вихователя з одночасним наданням фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримуючих послуг сім'ї дитини.

Слід зазначити, що перелік схарактеризованих форм альтернативного догляду є вичерпним, оскільки сьогодні у об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ) є багато можливостей і повноважень для того, щоб допомагати людям зберегти сім'ї та дітей у родині.

Таким чином, сім'я була й залишається для дитини природним і необхідним середовищем, орієнтованим на забезпечення її життєвих потреб, повноцінний розвиток із врахуванням індивідуальних особливостей.

Для забезпечення права дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на виховання в сім'ї в нашій країні активно реалізується реформа інституційної (інтернатної) системи захисту дітей – де інституалізація [49].

У результаті цієї реформи створюється система підтримки означеної категорії дітей на основі послуг на базі сім'ї та рівні громади, що передбачає планомірне закриття інтернатних закладів і розвиток альтернативних форм опіки і піклування, а саме: усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я, ДБСТ, малий груповий будинок та сімейний патронат.

Пошук оптимальних шляхів підготовки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до самостійного життя, забезпечення нормальних умов для їхнього розвитку й соціалізації, формування їх соціальної орієнтації й стимулювання особистісної самореалізації зумовлені передусім зміною освітньої парадигми й недостатнім рівнем соціальних, культурних та економічних відносин у нашому суспільстві [66].

Особлива роль у процесі деінституалізації та функціонуванні альтернативних форм державної опіки відводиться працівникам соціальної

сфери – соціальним працівникам, соціальним педагогам, фахівцям соціальної роботи, спеціалістам соціальних служб у справах дітей – усім, хто згідно професійних завдань, обов'язків і функцій здійснює соціальний захист дітей-сиріт (біологічних чи соціальних) та надає їм соціальну допомогу.

В Україні використовується також термін «сімейні форми виховання дітей», про що зокрема йдеться у «Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [26].

До сімейних форм виховання дітей належать: усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронатна сім'я. У нашому дослідженні під альтернативними формами сімейного догляду ми маємо на увазі догляд та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у середовищі сім'ї, де вони проживають.

Альтернативними формами сімейного догляду є: усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, патронатна сім'я.

З 2017 року Україна розпочала реалізацію реформи деінституалізації, яка передбачає зменшення закладів інституційного догляду та збільшення форм альтернативного сімейного догляду, надання підтримки біологічним сім'ям і збільшення сімей, які готові усиновити, надати тимчасову опіку дітям задля забезпечення базового права дитини – права на сім'ю [61].

Реформа деінституалізації зіткнулася з низкою труднощів і була сповільнена. З початком пандемії ковіду та повномасштабним вторгненням увага до реформи деінституалізації зменшилася – водночас у дітей може зростати потреба в альтернативних формах сімейного догляду. З огляду на те, що Україна стала кандидатом у члени ЄС, має стратегію деінституалізації, несе відповідальність за захист прав дітей на сім'ю, ми прагнемо дослідити причини дефіциту альтернативних форм сімейного догляду, труднощі, з якими стикаються надавачі альтернативних форм [63].

Отже, узагальнюючи вищезазначене можна дійти висновку, що специфіка альтернативного догляду за дитиною полягає в ряді особливостей і принципів, які відрізняють його від традиційного виховання у біологічних сім'ях. Основні аспекти специфіки альтернативного догляду включають: захист і безпека: альтернативний догляд має забезпечувати безпеку та захист дитини від будь-яких форм насильства, зловживання та травматичних досвідів; стабільність і континуїтет: альтернативний догляд має забезпечувати стабільність та продовження важливих зв'язків для дитини, включаючи стосунки з дорослими та рівність в доступі до освіти, здоров'я та інших послуг; індивідуальний підхід: підходи до альтернативного догляду мають бути індивідуалізованими, враховуючи потреби, особливості та історії кожної дитини; розвиток та підтримка зв'язків з родиною: важливою складовою альтернативного догляду є розвиток та підтримка зв'язків дитини з її біологічною родиною, якщо це безпечно та доцільно; підтримка соціального та емоційного розвитку: альтернативний догляд має сприяти соціальному та емоційному розвитку дитини, забезпечуючи їй можливості для самовираження, взаємодії з оточуючими та розвитку особистості;

Ці аспекти допомагають створити середовище, яке сприяє здоровому розвитку та добробуту дитини, яка перебуває на альтернативному догляді.

1.2. Характеристика альтернативних форм державної опіки над дітьми як соціального явища

Питання сирітства з кожним днем стає все актуальнішим та болючішим для українського суспільства. Особливо зараз, під час військового стану, світової фінансової, енергетичної та соціально-політичної кризи. Очевидним є факт, що переважна більшість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховується у інтернатних закладах.

Діти, як правило, суттєво відрізняються від тих, хто виховується у сім'ях тим, що їм не вистачає батьківського тепла, любові, ласки та доброти. Все це абсолютно необхідне для гармонійного зростання всебічно розвиненої, духовно та морально стійкої особистості.

В Україні робиться значна робота по створенню нової форми державної опіки, інституту прийомної сім'ї. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України про затвердження Положення про прийомну сім'ю (далі Положення) – «Прийомна сім'я – сім'я або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, що добровільно за плату взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Діти, уражені ВІЛ-інфекцією, можуть влаштовуватися для виховання та спільного проживання у прийомній сім'ї за наявності відповідних висновків органів опіки та піклування і закладів охорони здоров'я, а їх загальна кількість не повинна перевищувати чотирьох осіб» [1].

Від інших видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, прийомна сім'я відрізняється певними характеристиками [5]:

1) підставою для створення прийомної сім'ї є складний набір юридичних фактів, основними з яких є рішення про створення прийомної сім'ї, яке затверджується відповідним органом опіки, та угода про організацію прийомної допомоги та співжиття з прийомною сім'єю;

2) до прийомної сім'ї на виховання передають від одної до чотирьох дітей позбавлених батьківського піклування;

3) вони виховуються в прийомних сім'ях, поки вони не досягнуть 18-річного віку, а також у разі продовження навчання у професійно-технічних або вищих навчальних закладах I-IV рівень акредитації, до їх закінчення, але не пізніше, ніж вони досягають віку 23;

4) прийомні батьки приймають прийомних дітей на власну житлову площу;

5) прийомні діти мають право на пільги та державні гарантії, передбачені законодавством для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [5].

За ними також зберігаються призначені раніше аліменти, пенсії та інша державна допомога [63]:

1) на дітей, які проживають у прийомній сім'ї, виплачується щомісячна соціальна допомога у розмірі двох прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку;

2) прийомні діти мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, якщо це не суперечить їхнім інтересам і не заборонено рішенням суду;

3) форми такого спілкування визначаються органами опіки та піклування за погодженням з прийомними батьками та за участю центрів соціального обслуговування сім'ї, дітей та молоді;

4) прийомні батьки є законними представниками прийомних дітей на підприємствах, в установах та організаціях без спеціальних повноважень;

5) одному з прийомних батьків виплачується фінансова підтримка з боку центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також постійно проводиться соціальна підтримка прийомних сімей, яка передбачає надання комплексу правових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, які спрямовані на створення відповідних умов для функціонування прийомної сім'ї [63].

Прийомна сім'я – хороша альтернатива для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Адже це дозволяє їм пройти процес соціалізації в нормальних сімейних умовах. Існує класифікація прийомних сімей за трьома ознаками:

За ознакою віку дитини прийомні сім'ї спеціалізуються на вихованні дітей [59]:

- 1) раннього віку (до 3-х років);
- 2) дошкільного віку (від 3 до 7 років);
- 3) молодшого шкільного віку (від 7 до 12 років);
- 4) старшого шкільного віку (від 11 до 18 років).

За ознакою терміну перебування дитини в сім'ї розрізняють [61]:

1) прийомні сім'ї для негайного розміщення (дитину влаштовують у прийомну родину у разі надзвичайних ситуацій. Наприклад, коли йому чи їй загрожує небезпека (домашнє насильство));

2) прийомну сім'ю для тимчасового проживання (дитину влаштовують на короткий проміжок часу у разі відпустки батьків або у випадку серйозної хвороби батьків, опікунів чи опікунів до відновлення їх працездатності);

3) тривале перебування (дитину влаштовують в прийомну родину до досягнення нею повноліття);

4) перехідне поселення (досвідчена прийомна сім'я піклується про дитину на період її адаптації у разі смерті батьків та пошуку прийомної сім'ї довготривалого перебування) [61].

За ознакою складності справи (здоров'я або юридичне становище дитини) прийомні сім'ї спеціалізуються у вихованні дітей:

- 1) з особливими потребами;
- 2) тяжкохворі;
- 3) ВІЛ – інфіковані;
- 4) які мають хімічну залежність;
- 5) випускники шкіл-інтернатів;
- 6) діти з неповнолітніми матерями;
- 7) готовність сім'ї до змін, пов'язаних із появою дитини.

Прийомними батьками можуть бути як подружжя, так і особа що не перебуває у шлюбі, працездатного віку.

До 2006 р. лише заміжнім парам було дозволено утворювати прийомну сім'ю. Середньомісячний сукупний дохід для кожного члена сім'ї, обчислений за останні шість календарних місяців, не може бути меншим, ніж передбачений законодавством розмір прожиткового мінімуму.

Слід зазначити, що якщо хоча б один з прийомних батьків не пройшов курс підготовки потенційних кандидатів у прийомні батьки, визнаний в установленому порядку недієздатною або особою з обмеженими можливостями, позбавлений батьківських прав або є колишнім опікуном усиновлювача, позбавленого прав на його обов'язки, то ви не отримаєте дозволу на створення прийомної сім'ї. Існують також обмеження щодо кандидатів у прийомні батьки за віком.

Усиновлення дітей у прийомну родину ґрунтується на віці прийомних батьків та дітей так, що на момент досягнення обох прийомних батьків усі прийомні діти досягають віку прийомної опіки, тобто віку, коли досягається пенсійний вік одного з прийомних батьків, час проживання дітей визначається віком наймолодшого із батьків [33].

На заваді створенню прийомної сім'ї можуть стати вади фізичного чи психічного здоров'я потенційних прийомних батьків (інваліди I і II групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують стороннього догляду, особи, які мають глибокі органічні ураження нервової системи, алкогольну та наркотичну залежність, хворобу на СНІД, відкриту форму туберкульозу, психотичні розлади, офіційно зареєстровані асоціальні прояви, нахили до насильства) [51].

Допомога в налагодженні зв'язку з дітьми вам, надаватиметься місцевими службами підтримки дітей, які працюють з управлінням освіти та охорони здоров'я, працівниками Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, адміністрацією дитячих будинків, позбавлених батьківського піклування.

Після завершення навчання і реєстрації у службі усправах дітей, настає період ознайомлення з базою даних дітей і поступово приймається рішення про вибір дитини. Після отримання направлення служби у справах дітей для знайомства з дитиною буде відвідуватися установа, в якій перебуває дитина, встановлюється контакт з нею.

Місцева виконавча влада приймає рішення про створення прийомної сім'ї та влаштування дитини, яка буде членом прийомної родини. Можна познайомитися і встановити контакт з дитиною в державних установах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. Дитина повинна мати підтвердження статусу сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Документи на влаштування дитини в сім'ю готуються безпосередньо службою у справах дітей [44].

Держава забезпечує постійну соціальну підтримку прийомних сімей. Для здійснення соціального супроводу за прийомною сім'єю закріплюється соціальний працівник відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надають комплекс юридичних, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-економічних, соціально-медичних та інформаційних послуг, спрямованих на створення належних умов для функціонування прийомної сім'ї [31].

Регіональні центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із залученням фахівців з психології, педагогіки, медицини періодично, але кожні два роки навчатимуть прийомні родини щоб підвищити виховний потенціал.

Якщо взята на виховання в родину дитина уражена ВІЛ-інфекцією, прийомні батькі будуть проходити спеціальну підготовку по догляду за такими дітьми за спеціальною програмою спільно з закладами охорони здоров'я не рідше одного разу на рік [11].

Згідно Положення про прийомну сім'ю, потрібно підготувати і передати до місцевого органу виконавчої влади наступні документи [3]:

- 1) заяву про утворення прийомної сім'ї (від подружжя приймається спільна заява, підписана обома подружжями);
- 2) копії своїх паспортів;
- 3) довідку про склад сім'ї;
- 4) копію свідоцтва про шлюб (для сімейних пар);
- 5) висновок про стан здоров'я та членів сім'ї, які проживають разом з (довідка про відсутність хронічних захворювань, обстеження нарколога, психіатра);
- 6) довідку про доходи сім'ї за останні шість місяців або копію декларації про доходи, засвідчену в установленому порядку;
- 7) довідку про проходження курсу навчання кандидатів у прийомні батьки і рекомендацію Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо включення прийомної родини у банк даних про сім'ї потенційних усиновителів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів;
- 8) нотаріально засвідчену письмову згоду всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом, на утворення прийомної сім'ї або написану власноруч в присутності посадової особи, яка здійснює прийом документів;
- 9) довідку про наявність чи відсутність судимості;
- 10) висновок служби у справах дітей за місцем проживання про можливість створення прийомної сім'ї [3].

Отже, альтернативні форми державної опіки над дітьми є складним соціальним явищем, яке виникає внаслідок різноманітних факторів і має значний вплив на суспільство. Основні характеристики цього явища:

1. Соціальне нерівноправ'я: нерівність у доступі до освіти, медичного обслуговування, матеріальних ресурсів та можливостей розвитку може призвести до ситуацій, коли батьки не можуть або не здатні забезпечити

належні умови для виховання своїх дітей (державна опіка виникає як спроба компенсувати цю нерівність та забезпечити дітям адекватний рівень догляду та підтримки);

2. Вплив соціальних проблем: альтернативні форми державної опіки над дітьми часто виникають внаслідок соціальних проблем, таких як наркотична залежність, алкоголізм, насильство в сім'ї, безробіття та інші (ці проблеми можуть призводити до того, що діти опиняються у складних ситуаціях та потребують додаткової підтримки та захисту).

3. Важливість державного втручання: державна опіка над дітьми є важливим інструментом соціальної політики для забезпечення захисту та догляду за дітьми, які опинилися у вразливому становищі (вона відіграє ключову роль у забезпеченні прав дитини та забезпеченні їхнього благополуччя);

4. Роль громадськості та громадських організацій: громадські організації та громадські ініціативи можуть відігравати важливу роль у підтримці та розвитку альтернативних форм державної опіки над дітьми (вони можуть створювати програми допомоги, надавати психологічну підтримку та сприяти соціальній адаптації дітей).

В цілому, альтернативні форми державної опіки над дітьми є важливим аспектом соціальної політики та відображають складний мікс соціальних, економічних та культурних факторів, що впливають на суспільство.

1.3. Нормативно-правове регулювання альтернативних форм державної опіки над дітьми в Україні

Нормативно-правова база соціальної послуги супроводу складається з низки законів, постанов, порядків та інших нормативно-правових документів.

Проте, перед коротким оглядом цих документів варто звернути увагу на те, що існує два терміни: «соціальна послуга супроводу» та «соціальне супроводження». Дослідниці Капська та Пеша у навчальному посібнику «Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей» зазначають, що хоч терміни мають різне звучання у нормативних документах, проте мають один і той самий технологічний алгоритм. У своїй праці вони використовують термін «соціальний супровід». У нормативно-правових актах ми можемо зустріти два цих терміни [3].

Закон України «Про соціальні послуги», Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. У цьому законі вживається термін «соціальний супровід» [7].

Соціальна послуга супроводу згідно Закону України «Про соціальні послуги» – це одна з сімнадцяти базових соціальних послуг, яка надається державою. Згідно закону України «Про соціальні послуги», соціальний супровід – це також послуга, яка належить до основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді. Відповідно до законодавства може здійснюватись соціальний супровід таких категорій населення: сім'ї, які потрапили у складні життєві обставини, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї опікунів та усиновителів [7].

Соціальна послуга супроводу – це комплексна соціальна послуга, яка включає в себе скоординовані зусилля фахівців, які забезпечують постійну або систематичну комплексну допомогу. Ця допомога може включати такі елементи як догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція та інші [6]

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу», Положення від 26.04.2002 р. № 564 15. У цій постанові дуже чітко визначається діяльність соціальних фахівців при створенні дитячого будинку сімейного типу, а саме у пункті 7, де чітко описано

про контроль за умовами утримання, виховання та навчання вихованців у дитячому будинку сімейного типу. Згідно постанови «Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу» (2002) один раз на рік, служба у справах дітей за місцем проживання сім'ї готує звіт про стан виховання, утримання і розвитку дітей в дитячому будинку сімейного типу [49].

Такий звіт готується на основі інформації, наданої центром соціальних служб, іншими установами або закладами, що надають соціальні послуги, а також соціальним працівником або фахівцем із соціальної роботи, який здійснює соціальне супроводження сім'ї. Річний термін починається з дати прийняття дитини в дитячий будинок сімейного типу.

Соціальне супроводження дитячих будинків сімейного типу – це здійснення заходів, мета яких сприяти створенню належних умов функціонування дитячого будинку сімейного типу, включаючи надання соціальних послуг у разі потреби. Важливо зазначити також, що соціальне супроводження дитячого будинку сімейного типу здійснюється постійно. Для здійснення соціального супроводження призначається соціальний працівник або фахівець із соціальної роботи. Держава зобов'язується забезпечити соціальне супроводження [33].

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України від 13.01.2005 р. № 2342-IV. Закон встановлює норми щодо правового, організаційного та соціального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб, що належать до цієї категорії, та є однією з частин законодавства про захист дітей. Закон надає гарантії державної підтримки цим дітям [8].

Стаття 15 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» визначає, що соціальний супровід здійснюється стосовно дітей, які

перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також щодо осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [8].

Основною метою соціального супроводу є допомога дітям у пристосуванні до нової сім'ї, створенні позитивного психологічного середовища у цій сім'ї, і забезпеченні оптимальних умов життя дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування та осіб, що належать до цієї категорії, з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. Крім того, завдання соціального супроводу полягає в захисті прав дітей і забезпеченні їм необхідної допомоги та підтримки [1].

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. Цей Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю [1].

У статті 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» зазначено, що для реалізації своїх повноважень районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри соціальних служб утворюють денні служби (відділення), що здійснюють: соціальний супровід сімей, які потрапили у складні життєві обставини та соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів та усиновителів [5].

Наказ «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» Мінсоцполітики України; Наказ, Стандарт, Заходи від 31.03.2016 № 318. Цей Державний стандарт описує зміст, обсяг, умови та процедуру надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), що перебувають у складних життєвих обставинах, а також встановлює стандарти якості цієї послуги для всіх суб'єктів, з метою допомогти сім'ям (особам) подолати або мінімізувати негативні наслідки складних життєвих обставин [5].

Цей стандарт застосовується для двох цілей: надання соціального супроводу сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах та не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин; та моніторингу та контролю за якістю надання цієї соціальної послуги [5].

У цьому Державному стандарті визначено основні терміни, які використовують при наданні соціальної послуги супроводу сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах: індивідуальний план надання соціальної послуги соціального супроводу, моніторинг якості надання соціальної послуги соціального супроводу, мультидисциплінарна команда, надавач соціальної послуги соціального супроводу, отримувач соціальної послуги соціального супроводу, складні життєві обставини, соціальна послуга соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, суб'єкт, що надає соціальну послугу соціального супроводу [5].

Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах складається з 17 розділів, які розкривають різні аспекти надання соціальної послуги супроводу для цієї категорії населення. У розділі VIII в додатку 1 вказано перелік основних дій та заходів, що становлять зміст соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [5]:

1. Відвідування отримувача послуги за місцем його проживання (перебування);
2. Оцінка потреб сім'ї/особи;
3. Складання індивідуального плану соціального супроводу;
4. Аналіз та корегування плану соціального супроводу;
5. Інформування щодо питань, пов'язаних з наданням інших послуг і соціальної допомоги. Надання інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок;

6. Бесіди з отримувачем соціальної послуги, членами його сім'ї, особами з найближчого оточення (очно, телефоном);

7. Психологічна підтримка згідно з професійною компетенцією (організація психотерапевтичних груп, психологічна корекція);

8. Організація та проведення сімейних групових нарад, мережових зустрічей; залучення отримувача послуги до участі у тренінгах, дискусіях, засіданнях за круглим столом, семінарах, лекціях та інших заходах;

9. Допомога отримувачу послуги в оформленні документів;

10. Перенаправлення отримувача послуги до інших надавачів соціальних послуг, у т. ч. для отримання спеціалізованих послуг;

11. Організація та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги;

12. Підготовка та укладання договору про надання соціальної послуги;

13. Складання акта оцінки потреб;

14. Формування особової справи сім'ї;

15. Листування з усіма суб'єктами надання соціальної послуги, оформлення запитів до установ і організацій Постанова «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу», Порядок від 21.11.2013 р. № 896. Цей Порядок регулює процедуру виявлення сімей (осіб), що перебувають у складних життєвих обставинах, та надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу [60].

За постановою до сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, належать сім'ї (особи), які не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив, зокрема, таких обставин [15]:

- 1) жорстоке поводження з дитиною в сім'ї;
- 2) відсутність постійного місця роботи у працездатних членів сім'ї (особи);
- 3) відсутність житла, призначеного та придатного для проживання;

4) відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, взяття під варту одного з членів сім'ї (особи), насильство в сім'ї (у тому числі щодо дитини);

5) тривала хвороба, встановлена інвалідність (у тому числі дітей), вроджені вади фізичного та психічного розвитку, малозабезпеченість, безробіття одного з членів сім'ї (особи), що негативно впливає на виконання батьківських обов'язків, призводить до неналежного утримання дитини та догляду за нею;

6) спосіб життя, внаслідок якого один із членів сім'ї (особа) частково або повністю не має здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте життя та брати участь у суспільному житті;

7) ухиляння батьків від виконання обов'язків з виховання дитини;

8) відібрання у батьків дитини без позбавлення батьківських прав; стихійне лихо; дискримінація осіб та/або груп осіб [15].

Постанова «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги», Критерії від 14.11.2012 р. № 1039 Ці критерії розроблено з метою встановлення єдиних вимог до суб'єктів, що надають соціальні послуги (далі – суб'єкти), незалежно від форми власності та господарювання [15].

Наказ «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу», від 23.09.2009 р. № 3357. Соціальне супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (далі – соціальне супроводження) – робота, що передбачає здійснення фахівцем (або групою фахівців) центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центри) заходів, спрямованих на забезпечення належних умов функціонування прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, зокрема надання соціальних послуг [15].

У статті 2 наказу «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» вказано,

що суб'єктами соціального супроводження є центри соціальних служб, а об'єктами є: прийомні діти, діти – вихованці дитячого будинку сімейного типу, прийомні батьки, батьки-вихователі, рідні діти прийомних батьків та батьків-вихователів, інші особи (члени сім'ї), які спільно проживають з прийомними батьками, батьками-вихователями.

Наказ «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», від 13.07.2018 р. № 1005. Наказ «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах» затверджує форми обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. У законі закріплені такі форми обліку [15]:

- 1) Повідомлення/інформація про сім'ю/особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах;
- 2) Акт оцінки потреб сім'ї/особи;
- 3) Звіт за результатами соціального супроводу сім'ї/особи;
- 4) Соціальна картка сім'ї/особи;
- 5) План соціального супроводу сім'ї/особи;
- 6) Направлення сім'ї/особи до іншого суб'єкта для надання соціальних послуг.

Якщо говорити про соціально-педагогічну роботу з сім'єю як засобу запобігання появі бездоглядних дітей або їхньої інституціалізації, то у світовій практиці відпрацьовані такі напрями [15].:

- розміщення дітей із девіантною поведінкою та сиріт у прийомних сім'ях;
- нормалізація дітей, які мають функціональні обмеження у фізичному та розумовому розвитку, в біологічних та прийомних сім'ях;
- громадська підтримка сімей;
- усвідомлене батьківство;

- укріплення сімей, що переживають кризу;
- організація груп само- та взаємопідтримки і допомоги, діяльність фахівців із сімейної освіти;
- формування тендерної рівності, захист жіночих, дитячих прав у сім'ї та суспільстві;
- запобігання і боротьба з насильством у родині;
- запобігання та боротьба з наркоманією, курінням, алкоголізмом, проституцією в родині;
- навчання членів сім'ї поведінці у кризових ситуаціях (підтримка тяжкохворих, догляд за ними, спілкування з ними та найближчим оточенням, перебування члена сім'ї під слідством та у в'язниці тощо);
- підтримка сім'ї в кризових ситуаціях (смерть члена сім'ї, вихід дитини з сім'ї, випадки насильства в сім'ї, вимушена зміна місця проживання, втрата роботи членами сім'ї, народження дитини з особливими потребами);
- адаптація сімей у новому середовищі;
- забезпечення умов для поєднання праці з сімейними обов'язками і з життєвими інтересами людини;
- планування сім'ї, профілактика ранніх та небажаних вагітностей через статеве виховання;
- об'єднання поколінь (непрацюючих пенсіонерів і молодих активних, але з недостатньою освітою і досвідом молодих осіб) [7].

Не всі ці напрями реалізуються в Україні повною мірою. Однак відбувається й поступова трансформація державної системи опіки та піклування за дітьми, що залишилися без догляду батьків, апробуються нові форми і методи підтримки кризових та прийомних родин. Поява нових моделей соціальної роботи з дітьми викликана необхідністю викорінення системи стаціонарного догляду за дітьми, намаганнями покласти край стражданям,

духовному зубожінню та втраті людського потенціалу, які є неминучим наслідком інституціалізації дітей.

Висновки за першим розділом

Теоретико-методологічні підходи до соціальної роботи з сім'ями з дітьми на альтернативному догляді в умовах війни можуть включати різноманітні теоретичні та практичні концепції, які спрямовані на забезпечення безпеки, захисту та добробуту дітей та їхніх сімей. Виокремлено ключові підходи: екологічний підхід: розглядає сім'ю як частину ширшого екологічного середовища, в якому вона існує (в умовах війни, це означає аналізувати вплив конфлікту на різні аспекти життя сім'ї та розробляти стратегії підтримки, які враховують цей контекст); системний підхід: сім'я розглядається як складна система з взаємозалежними елементами (в рамках цього підходу, соціальні працівники співпрацюють з сім'ями для ідентифікації проблем, ресурсів та потреб кожного члена сім'ї, а також для розвитку стратегій розв'язання проблем); травматичний підхід: війна може призвести до травматичних наслідків для дітей та їхніх сімей (цей підхід передбачає розуміння та врахування впливу травматичних досвідів на фізичне, емоційне та психологічне благополуччя сімей та розробку індивідуалізованих підходів до роботи з ними); соціально-економічний підхід: умови війни можуть призвести до економічної незахищеності сімей, що може вплинути на їхню здатність забезпечувати дітей (соціальні працівники працюють над розвитком економічних ресурсів та підтримують сім'ї в доступі до соціальних послуг та підтримки); партнерський підхід: цей підхід передбачає активну співпрацю між соціальними працівниками, сім'ями, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами для спільного вирішення проблем та реалізації потреб дітей та їхніх сімей.

Ці підходи допомагають зрозуміти складність та специфіку роботи з сім'ями з дітьми на альтернативному догляді в умовах війни та розробити ефективні стратегії підтримки, які враховують конкретні потреби та контекст кожної сім'ї.

Альтернативні форми державної опіки над дітьми включають різноманітні програми та установи, які забезпечують підтримку та догляд за дітьми, які не можуть бути забезпечені власною родиною. Ось деякі з них: прийомна опіка: це коли дитину приймають на догляд та виховання інші сім'ї чи особи, які мають відповідні ліцензії та можуть надати дітям стабільне середовище; фостерна опіка: подібно до прийомної опіки, але може включати різні типи сімей (однієї дитини, кількох дітей, сім'ї з власними дітьми та дітьми в опіці); державні дитячі будинки: установи, де діти перебувають під доглядом натренованих працівників, якщо вони не можуть бути розміщені в прийомній опіці або фостерній сім'ї; сімейні гуртожитки: це маленькі групи дітей, які живуть разом під опікою дорослих, які забезпечують їм догляд та підтримку, сприяючи розвитку сімейного середовища; дім реабілітації: для дітей з особливими потребами або дітей, які потребують спеціалізованого догляду та реабілітації; програми підтримки сімей: допомога для батьків з низьким рівнем доходу або батьків, які перебувають у складних життєвих обставинах, щоб вони могли залишити дітей під своєю опікою, а не передавати їх державі. Кожна з цих форм має свої переваги та обмеження і вибирається в залежності від потреб дитини та конкретних обставин.

Виявлено, що в Україні нормативно-правове регулювання альтернативних форм державної опіки над дітьми базується на ряді законодавчих актів і підзаконних нормативно-правових актів. Основними документами є: Конституція України визначає права дитини та зобов'язання держави щодо їх захисту; Закон України «Про охорону дитинства» визначає основні принципи та напрями державної політики щодо захисту прав та інтересів дитини, включаючи

альтернативні форми державної опіки; Закон України «Про соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» регулює питання статусу та правового захисту дітей, які опинилися без батьківського піклування, і передбачає можливість розміщення їх у прийомних сім'ях, дитячих будинках та інших установах; Нормативні акти Міністерства соціальної політики України встановлюють конкретні правила та процедури, що стосуються організації та функціонування альтернативних форм державної опіки над дітьми; Міжнародні документи Україна зобов'язана виконувати міжнародні конвенції та угоди щодо прав дитини, такі як Конвенція ООН про права дитини, яка має важливе значення для регулювання альтернативних форм державної опіки.

Ці законодавчі акти встановлюють правові норми щодо організації та функціонування альтернативних форм державної опіки над дітьми, а також визначають права та обов'язки дітей, батьків та опікунів у цьому процесі.

РОЗДІЛ 2.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ НА АЛЬТЕРНАТИВНОМУ ДОГЛЯДІ НА ПРИКЛАДІ СІМЕЙ З МІСТА ВУГЛЕДАР, ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Специфіка роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді (на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді)

Специфіка роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, включає ряд унікальних аспектів через особливості цих сімейних ситуацій, а саме:

1. Супровід і підтримка: майбутні працівники соціальної сфери повинні мати навички з супроводу та підтримки сімей, які переживають альтернативний догляд. Це включає встановлення позитивних взаємодій, надання ресурсів та підтримки у вирішенні проблем.

2. Травмаспецифічна підтримка: багато дітей, які перебувають на альтернативному догляді, можуть мати досвід травматичних подій або стресу, пов'язаного з розривом сімейних зв'язків. Майбутні працівники соціальної сфери повинні мати знання та навички з психосоціальної підтримки та травмаспецифічної допомоги.

3. Робота з мультикультурними сім'ями: оскільки сім'ї на альтернативному догляді можуть представляти різні культури, етнічні групи та мови, майбутні працівники соціальної сфери повинні бути здатні до роботи в мультикультурному середовищі та враховувати культурні особливості сімей. Забезпечення доступу до ресурсів: Майбутні працівники повинні мати знання про доступні ресурси та послуги для сімей на альтернативному догляді, такі як

програми соціальної допомоги, медичні послуги, освіта тощо. Вони також повинні бути здатні до організації цих ресурсів для сімей у потрібний час.

4. Партнерство з іншими професійними групами: майбутні працівники соціальної сфери повинні бути здатні співпрацювати з іншими професійними групами, такими як медичні працівники, психологи, юристи тощо, для забезпечення повного спектру підтримки сім'ям на альтернативному догляді.

Ці аспекти враховують унікальні потреби та виклики, які виникають у роботі з сім'ями з дітьми на альтернативному догляді, і визначають специфіку роботи майбутніх працівників соціальної сфери у цій галузі.

За сьогоденних соціально-економічних умов інститут сім'ї переживає чи не найбільше потрясінь, що проявляються в необхідності швидкого реагування на зміни, які відбуваються, пристосування до нових обставин життя, формування і перегляду цінностей та ідеалів тощо. Це приводить до того, що багато сімей, які мають слабкі адаптивні можливості, втрачають ціннісні орієнтири, не виконують свої функції по відношенню до дітей і як наслідок – збільшення кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, вилучення і влаштування дітей в інтернатні заклади.

Як правило, катализатором кризової ситуації в сім'ї виступають наступні чинники: втрата роботи одним (обома) із батьків, розлучення, негативний вплив оточення, зловживання алкоголем, наркотичними речовинами (це може бути як причиною так і наслідком), конфлікти у стосунках між членами родини. Нерідко сім'я сама не може справитись із ситуацією, потребує сторонньої допомоги, кваліфікованої підтримки [69].

В існуючих нині в Україні соціально-економічних умовах значна кількість українських сімей потребує соціального захисту і допомоги, які тією чи іншою мірою надаються державними та громадськими організаціями й базуються на відповідній нормативно-правовій базі.

Робота соціального працівника вимагає міжвідомчої співпраці, формування в кожному окремому випадку команди з представників різних підрозділів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськості для вирішення ключових проблем клієнта.

Соціальна робота з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, є одним з пріоритетних напрямів діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

В зазначеному напрямку роботи одним з найголовніших чинників є раннє виявлення сімей, які потребують сторонньої допомоги, з метою профілактики сімейного неблагополуччя, своєчасного виявлення проблем та надання відповідної якісної допомоги.

На підставі Постанови Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, від 1 серпня 2013 р. № 573, Положення про Вугледарський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (зі змінами) на території м. Вугледар у 2013 році почав працювати Вугледарський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [4].

Центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Мінсоцполітики, іншими нормативно-правовими актами з питань сім'ї, дітей та молоді, а також цим Загальним положенням.

Головною метою центру здійснення соціального захисту, забезпечення додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, ведення обліку дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених [4].

Стратегічне завдання [5]:

- підвищення якості та доступності адміністративних та соціальних послуг;

- влаштованих до прийомних сімей, захист майнових та житлових прав дітей різних категорій покладено на службу у справах дітей;

З метою забезпечення запобігання бездоглядності серед дітей ведеться банк даних дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування і громадян, які бажають взяти їх на виховання та банк даних дітей, які опинились ускладнених життєвих обставинах, запроваджена програма ЄІАС «Діти».

У 2020-2021 роках відбулася передача особових справ дітей, які перебувають на обліку в службі у справах дітей Волноваської та Мар'їнської райдержадміністрації та проживають на території Вугледарської міської ТГ [6].

Станом на 01 жовтня 2023 року на обліку в службі у справах дітей Вугледарської міської ради перебувало 69 дітей. Станом на 01 жовтня 2023 року лише 1 дитина перебуває в державному закладі на повному державному забезпеченні, що складає 1% від загальної кількості дітей, які перебувають на первинному обліку в службі у справах дітей міської ради (91% – влаштовано дітей до сімейних форм виховання, що є вищим засередньообласним показником) [3].

З 2019 по 2020 роки на території м. Вугледара функціонувало 2 прийомні сім'ї, у яких виховувалось 4 дітей, та 1 дитячий будинок сімейного типу – 7 дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування та 2 власних дітей; у 2021 – 5 прийомних сімей – 10 дітей, 1 дитячий будинок сімейного типу – 7 дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування та 2 власних дітей; у 2022 – 5 прийомних сімей – 11 дітей, 1 дитячий будинок сімейного типу – 7 дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування та 2 власних дітей [3].

У 2023 році службою у справах дітей на основі діючої прийомної сім'ї створено дитячий будинок сімейного типу, в якому виховується 6 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Таким чином, станом на 01 жовтня 2023 року на обліку в службі у справах дітей перебуває 2

дитячихбудинки сімейного типу, в яких виховується 12 дітей, та 4 прийомні сім'ї – 5дітей. Всі родини з дітьми евакуйовані з території Вугледарської міськоїтериторіальної громади до більш безпечних областей України та за кордон [3].

Порівняно з минулими роками, зменшилась кількість позбавлень батьківських прав.

З метою попередження правопорушень, безпритульності та бродяжництва серед дітей кожного року службою у справах дітей сумісно з міським центромсоціальних служб для сім'ї дітей та молоді, відділом у справах сім'ї та молоді, міським відділком поліції проводилися комплексні профілактичні рейди «Діти вулиці», «Урок». Протягом 2016-2021 років проведено 68 міських рейдів, обстежено умови проживання в 249 сім'ях, в яких склалися несприятливі умови для проживання та виховання дітей. 158 батьків попереджено про відповідальність за неналежне виконання батьківських обов'язків. У зв'язку зведенням на території громади активних бойових дій протягом 2022 року проведено лише 2 рейди, перевірено умови проживання у 10 родин [49].

У зв'язку з евакуацією населення з території Вугледарської міської територіальної громади протягом 2023 року рейди не проводились.

У 2019 році в рамках програми економічного і соціального розвитку м. Вугледар згідно із міською цільовою програмою «Забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа» на 2019 рік, на умовах співфінансування з обласним бюджетом (50х50) на вторинному ринку придбано 2 квартири для осіб із числа дітей, позбавлених батьківського піклування; у 2020 – 1 квартиру, 2021-1 квартиру [49].

Протягом 2022 року кошти, на реалізацію запланованих заходів програми на придбання житла для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа/

Придбання подарункових наборів дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, до Дня захисту дітей, Дня Усиновлення, Дня Святого Миколая та Новорічних свят, не використовувались у зв'язку з веденням на території громади активних бойових дій. З причини евакуації населення з території громади, заходи на 2023 рік не планувались.

Таблиця 2.1.

Актуальні проблемні питання розвитку

№ з/п	Проблемне питання	Обґрунтування актуальності проблемного питання	Шляхи вирішення
1	Порушення прав дітей в умовах ведення бойових дій	Через ведення бойових дій на території громади збільшився відсоток дітей, які посиротіли; потребують соціальної та правової підтримки	Надання соціальної та правової підтримки
2	Поширення соціального сирітства	Нестабільна соціально-економічна ситуація, пов'язана із зубожінням сімей (безробіття батьків, відсутність постійного житла), асоціальний спосіб життя батьків, різноманітні форми насильства, спрямовані на дітей, впливають на сім'ю і спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше поширюється явище біологічного і соціального сирітства, так як діти з різних причин позбавлені матеріальної та моральної підтримки батьків. Службою у справах дітей	Соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

		щорокуприблизно 10 дітей беруться на облік дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах	
--	--	--	--

Основні завдання на 2024 рік які ставить перед собою Вугледарський центр це [1]:

1) соціальна підтримка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (придбання подарунків до Дня захисту Дітей, Дня Усиновлення, Дня Святого Миколая, Нового року та Різдва);

2) надання правової допомоги, соціальної підтримки дітям, які постраждаливнаслідок ведення на території громади активних бойових дій;

3) розроблення та запровадження ефективних форм роботи з профілактики дитячої бездоглядності, виявлення на ранній стадії сімей, які неспроможні або не бажають виконувати виховні функції, та забезпечення захисту прав дітей, які виховуються в таких сім'ях;

4) застосування ефективних форм соціальної підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

5) введення інформації до єдиної електронної бази даних про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, кандидатів в усиновлювачі, сімей потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків;

6) забезпечення захисту житлових прав дітей-сиріт та дітей, позбавленихбатьківського піклування.

Основне завдання фахівця із соціальної роботи – бути помічником для кожної родини, яка потребує допомоги. Насамперед для сімей, які ризикують потрапити у складні життєві обставини внаслідок втрати роботи членами сім'ї, інвалідності, тяжкого захворювання, насильства над дітьми, розлучення,

повернення одного з батьків після відбування покарання в місцях позбавлення волі, неналежного виконання батьківських обов'язків [1].

Згідно зі ст. 256-1 Сімейного кодексу України (далі – СК) – прийомною є сім'я, яка добровільно взяла на виховання і спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування. Кандидати у прийомні батьки подають до органу, який створює прийомну сім'ю, документи, зазначені у п. 16 Положення про прийомну сім'ю, у тому числі письмову згоду всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом із такими кандидатами, на утворення прийомної сім'ї, засвідчену нотаріально.

Зокрема, робота працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, має свою специфіку через особливості цих сімейних відносин та потреби дітей. Ось ключові аспекти, які можуть бути важливими для майбутніх працівників у цій галузі:

1. Підтримка сімейного контакту: важливо забезпечити, щоб діти, які перебувають на альтернативному догляді, мали можливість зберігати контакт зі своїми біологічними батьками, якщо це є доцільним і безпечним. Працівники соціальної сфери повинні сприяти позитивним відносинам між батьками та дітьми, якщо це можливо, або забезпечувати відповідні умови для зустрічей та комунікації.

2. Психосоціальна підтримка сім'ї: діти, які перебувають на альтернативному догляді, можуть мати специфічні потреби щодо психологічної та емоційної підтримки. Професіонали соціальної сфери повинні працювати з сім'ями, щоб надати їм необхідну допомогу та підтримку в цих аспектах.

3. Розвиток батьківських навичок: часто діти, які опинилися на альтернативному догляді, потребують додаткової уваги та догляду. Професіонали соціальної сфери можуть працювати з батьками, щоб покращити їх навички виховання та допомогти їм забезпечити ефективний догляд за дітьми.

4. Система підтримки: важливо мати відповідну систему підтримки для сімей, які знаходяться на альтернативному догляді, включаючи доступ до медичної, психологічної та інших видів допомоги.

5. Моніторинг і оцінка: працівники соціальної сфери повинні регулярно моніторити сімейну ситуацію та оцінювати якість догляду за дітьми, щоб впевнитися, що їхні потреби відповідають найвищим стандартам.

2.2. Аналіз досвіду соціальної роботи з дитячими будинками сімейного типу (на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді)

Ознайомившись з матеріалами соціальної роботи працівників Вугледарського міського центру для дітей, сім'ї, та молоді, розглянемо родину, яка знаходиться на альтернативному догляді станом на 01.01.2024 року, та зазначимо характеристику сім'ї батька-вихователя Дмитра та матері-виховательки Анжели.

1. Стисла характеристика діяльності сім'ї:

Прийомна сім'я функціонує з 2007 року. Біологічних дітей не мають. Та на фоні великої любові до дітей, родина вирішила влаштувати на виховання та спільне проживання дітей, позбавлених батьківського піклування: Івана, 2007 року народження та Дмитра, 2006 року народження. За цей час батьки створили належні умови для всебічного розвитку прийомних дітей.

В процесі соціального супроводження прийомної сім'ї, проведення та встановлення оцінки потреб членів сім'ї було з'ясовано, що батьки в повній мірі забезпечують всім необхідним прийомних дітей. Згодом, батьки висловили бажання до влаштувати на виховання та спільне проживання ще чотирьох дітей: Катерину, 2010 року народження; Єгора, 2020 року народження; Дар'ю, 2014 року народження та Вікторію, 2011 року народження. Між батьками-

вихователями та дітьми-вихованцями теплі відносини. Прийомна сім'я Дмитра та Анжели виявила бажання створити дитячий будинок сімейного типу.

У зв'язку із активними бойовими (воєнними) діями на території Вугледарської міської територіальної громади, родина вимушена була евакуюватись за межі громади. За новим місцем проживання батьки створили всі необхідні умови для повноцінного зростання та розвитку дітей, діти мають власний життєвий простір.

Батьки-вихователі володіють знаннями, вміннями та досвідом щодовиховання дітей, охоче співпрацюють з фахівцем центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дотримуються вимог чинного законодавства про захист інтересів дітей, реагують на пропозиції та зауваження соціального працівника, який закріплений для соціального супроводу ДБСТ.

Для родини головним завданням є створення у дітей впевненості у тому, що їх люблять і про них турбуються. Батьки-вихователі вважають дітей-вихованців повноправними членами сім'ї.

Взагалі в сім'ї панує дружна і доброзичлива атмосфера. Таким чином, вважаю, що функціонування ДБСТ є ефективним і задовільним, досягнення у вихованні дітей на високому рівні. Дітям-вихованцям комфортно у родині.

2. Мотивація (опікуна, піклувальника, прийомних батьків, батьків-вихователів:

Батьки-вихователі прагнуть мати велику та дружну родину, турбуватись та допомагати дітям, які потребують батьківської любові.

Таблиця 2.2.

Створення умов для підвищення виховного потенціалу батьків-вихователів

№ з/п	Навчальні потреби	Консультування, навчання	Результати
1	Проведення бесід,	25 жовтня 2020 року прийомна мати прийняла	Батьки та діти активно йдуть на

	консультацій з фахівцем Вугледарського міського ЦСССДМ	участь у 8-годинному тренінгу «Надання першої домедичної допомоги», з 15 по 16 лютого 2021 року пройшла курс підвищення виховного потенціалу прийомних батьків і батьків-вихователів (за Програмою, затвердженою наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України від 14.01.2011 №79) і отримала сертифікат від 16.02.2021 № 01-60.	контакт, намагаються самостійно знаходити відповіді на питання, але при необхідності завжди звертаються за допомогою до ВМ ЦСССДМ до ССД
--	--	---	--

Кількість дітей-вихованців у сім'ї станом на 01.01.2024 р. – 6 дітей.

Важливі зміни в житті родини, що сталися протягом року (як позитивні, так і негативні/непередбачувані обставини, втрата роботи, проблеми зі здоров'ям, зміни в доходах тощо):

Таблиця 2.3.

№ з/п	Обставини	Як зазначені обставини вплинули на прийомну дитину	Вжиті заходи	Досягнуті результати
1	Підвищення рівня педагогічних знань прийомних батьків	Батьки приділяють увагу навчанню дітей-вихованців, цікавляться успіхами дітей у школі	Консультування, методичні наради, бесіди	Підвищення рівня самостійності батьків-вихователів, покращились показники навчання дітей-вихованців та поведінка старшої дитини у школі

Наявність конфліктів у прийомних батьків (із соціальним оточенням, державними органами, фахівцем центру, в сім'ї тощо): конфліктів не було.

Яких труднощів зазнали прийомна сім'я (стосунки з оточенням, хвороба члена сім'ї тощо): є труднощі, а саме: в поведінці старшої дитини-вихованця Дмитра, так як хлопець підліткового віку, але з кожним роком, хлопчик стає більш врівноваженим, з учителями, класним керівником намагається бути ввічливим та виконувати правила поведінки в школі; дитина-вихованець Іван має труднощі в навчанні (часто не виконує домашні завдання, відволікається на уроках), не має бажання приймати активну участь в житті навчального закладу.

Оцінка стану розвитку та виховання дітей-вихованців: дитина-вихованець Дмитро вже навчається у медичному коледжі. Відомості про біологічних батьків та родичів дитина не знає.

3. Освіта та навчання

1. Хто з членів родини стежить за успішністю дітей?

Прийомна мати стежить за успішністю дітей, терпляче вчить Дмитра виконувати свої обов'язки в коледжі, доброзичливо ставитися до викладачів та однолітків.

2. Чи змінювалося місце навчання за період оцінювання?

Ні, не змінилось

3. Як діти проводять вільний час (грають на музичних інструментах, малюють, займаються гуртками, спортивній секції тощо)?

Дмитро відвідує секцію з боксу у спортивній школі медичного закладу освіти, дівчата Вікторія, Дар'я та Катерина дистанційно навчаються у школі мистецтв м. Вугледара на відділенні фортепіано.

4. Рівень умінь і навичок дітей відповідно до вікового розвитку:

Таблиця 2.4.

Рівень умінь і навичок дітей відповідно до вікового розвитку

Рівень умінь і навичок дітей відповідно до вікового розвитку	Та к	Ні
Чи відповідають навички гігієни віку дитини (вміння чистити зуби, приймати душ тощо)?	+	
Чи вміють діти прибирати кімнату, мити за собою посуд?	+	
Чи вміють діти користуватися грошима (рахувати, купувати продукти, речі)?	+	
Чи вміють діти користуватися побутовою технікою?	+	
Чи вміють діти самостійно приготувати нескладну страву?	+	
Чи в змозі самостійно ходити вулицями?	+	
Чи уникають небезпеки в побуті (користування інструментами, отруйними речовинами, електроприладами тощо)?	+	

5. Які уміння та навички необхідно розвивати? Охайність, витримку, навички організовувати виконання домашніх завдань.

6. Що потрібно зробити для цього? Прибирати власну кімнату, приділяти більше часу виконанню домашніх завдань.

4.Сім'я та коло спілкування.

1. Які стосунки дітей-вихованців з іншими членами сім'ї, з якими вони проживають:

	Дуже тісні	Близькі	Віддалені	Погані	Не спілкуєть ся
Мати- вихователька	+				
Батько- вихователь	+				
Брат Єгор	+				
Брат Ваня	+				
Сестра Катерина	+				
Сестра Вікторія	+				
Сестра Дар'я	+				

Отже, виходячи з аналізу специфіки роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному

догляді, яку ми проводили на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, можна зазначити, що досвід носить позитивний характер, діти гарно адаптуюся до умов проживання в новій родині, мають теплі відносини з прийомними батьками.

2.3. Пропозиції щодо покращення соціальної роботи з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді

Враховуючи особливості соціальної взаємодії з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді з основними агентами соціалізації, наявність критеріїв і бар'єрів соціалізації, ми пропонуємо власну практичну модель у межах цього дослідження і її подальше використання. Моделлю будемо називати певний порядок дій, при чіткому наслідуванні яких особа, яка має виконувати функцію соціального працівника, матиме змогу організувати процес соціалізації на істотно якісному рівні. Ця діяльність буде поділена на періоди, важливими є послідовність виконання завдань, залучення до цього виду робіт різних компетентних осіб.

Виходячи із соціальних характеристик проблем з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, можна виділити такі модельні періоди соціалізації: адаптаційний (від вступу до навчальних закладів, початкова школа); основний (найбільш тривалий – навчання у середніх вищих навчальних закладах); завершальний (навчання у старшій школі, вступ до дорослого життя).

Під час першого – адаптаційного – періоду дитина є об'єктом соціальної взаємодії та виступає учасником соціальних відносин. Соціальна взаємодія дитини зі своєю новою малою соціальною групою включає в себе встановлення емоційного контакту із сусідами по кімнаті в гуртожитку (закладі перебування), однокласниками тощо (що передбачає активізацію діяльності агентів

соціалізації, розвиток соціалізаційного потенціалу сиріт у всіх сферах життєдіяльності). Додатково дитині необхідно налагодити контакти із вчителями, співробітниками гуртожитків та навчальних закладів у цілому. Також відбувається деяка перебудова свідомості дитини щодо особливостей навчального процесу, який суттєво відрізняється від звичайного життя. Зміна соціального оточення після вступу приводить до часткової втрати соціальних контактів з колишніми агентами соціалізації. За умов наявності значного соціалізаційного потенціалу в окремих дитини можливий і більш ранній перехід між цими періодами.

Бар'єрами соціалізації дитини, особливо на початковому етапі, є неправильний вибір закладів, слабкі знання, отримані від попередніх навчальних закладів, слабе усвідомлення власних перспектив, негативний вплив колишнього оточення, особисті лінощі та негативний соціальний досвід дитини у минулому.

Другий період – основний, найбільш тривалий, відповідає навчанню у середній школі. У цьому періоді дитина перебуває зазвичай тоді, коли він успішно адаптувався до умов навчання, проживання, а тому може приступати до нового періоду в своєму житті.

Третій період є завершальним (навчанню у ЗВО або вступу до дорослого життя. У цьому періоді дитина зазвичай перебуває лише тоді, коли він успішно пройшов попередні періоди соціалізації, має позитивні відгуки з боку адміністрації, структурних підрозділів та бачить сенс у здобутті освіти.

Важливим фактором соціалізації на останніх етапах навчання є якісне проходження здобувачем практик, які передбачені навчальними програмами й дають змогу більш детально ознайомитись із реальним ринком праці.

Надзвичайно важливим критерієм у цьому періоді є наявність «значущого іншого» (колишнього опікуна (підклувальника), колишнього вчителя, завуча,

вихователя), який би був джерелом соціальної підтримки, натхнення, емоційного розвантаження.

Відповідно до поставлених нами завдань визначимо методи їх досягнень, а саме: анкетування, індивідуальна бесіда, тестування, консультування із залученням фахівців (куратори груп чи класів, заступники керівників з виховної роботи, юрисконсульти, психологи тощо).

Під індивідуальною бесідою будемо розуміти такий метод дослідження, що організовується з метою вивчення індивідуальних особливостей, які анкетуванням виявити важко, наприклад, емоційно-вольову сферу здобувача.

Під час оформлення основних моментів можливе постійне користування таким методом, як консультування, під яким розуміється вид діяльності, що застосовують, як правило, фахівці щодо поставлених запитань чи існуючої проблематики. Найактуальнішими є запитання соціального та юридичного характеру, організації навчального процесу, спортивно-масової й науково-дослідної роботи. У дітей, які мають проблеми з навчанням та вади фізичного розвитку, частіше виникають консультативні запитання щодо складання академічних заборгованостей – від можливості перескладання до термінів на додаткове опрацювання навчальних матеріалів. При проведенні подібних консультацій дуже важлива присутність на них, крім студентів I курсу, сиріт старших курсів навчання, оскільки це дасть змогу новачкам проїнятися довірою до думки «старших товаришів» і більш ефективно вирішувати відповідні проблеми. Пропонуємо практичну модель соціалізації та комплексного соціального супроводу сиріт (рис. 2.1.) що дасть можливість своєчасно адаптувати сиріт до навчання у різних навчальних закладах, під час і після завершення навчання в них.

Особливу увагу слід звернути на процес соціального становлення молоді з числа сім'ямей з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, оскільки саме цей етап життя людини є підготовчим до самостійного існування в

сучасному суспільстві. Таким чином, слід поетапно розглянути роль соціального працівника та дитини, а також виокремити індивідуальну програму розвитку дитини в контексті інклюзивного навчання.

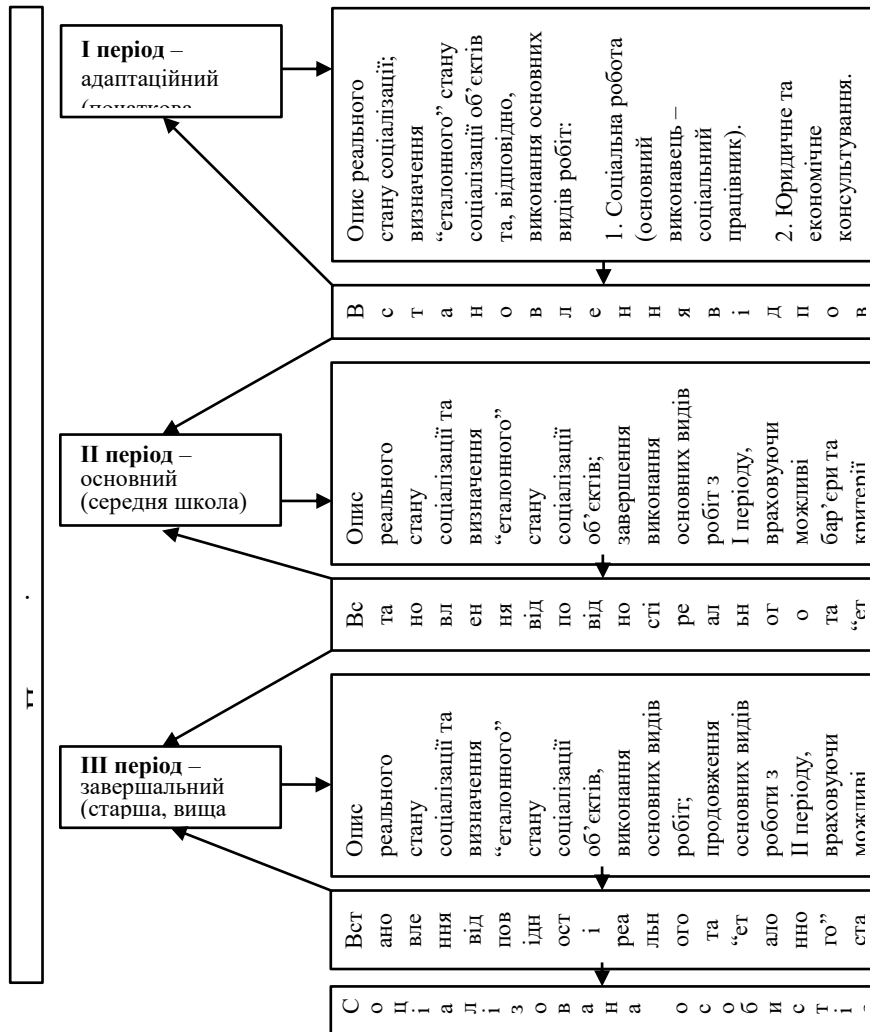

Рис. 2.1 – Модель соціалізації та комплексного соціального супроводу дітей

Отже, можна сказати, що побудова моделі в контексті інклюзивного навчання також сприятиме засвоєнню соціальних норм, входить до структури загального процесу соціалізації особистості й містить у собі: визначення рівня соціалізацій дітей як носіїв соціальної ексклюзії; вивчення соціального

середовища (у тому числі навчальному закладі); дослідження провідних соціальних норм середовища; виявлення рівня активності студентів у засвоєнні визначених соціальних норм; розробку індивідуальних заходів, що сприяють засвоєнню соціальних норм у навчанні, спілкуванні, позитивному ставленні до себе, планів на майбутнє тощо; включення студентів у ці види діяльності на основі об'єкт-суб'єктних, суб'єкт-об'єктних відносин; забезпечення гласності з питань засвоєння й дотримання студентами соціальних норм, у випадку їх позитивного засвоєння. Однак, якщо вищезазначені норми не будуть засвоєні студентом, відбудеться зворотний процес із дезадаптивними ознаками.

Очевидно, основними виконавцями головних завдань моделі є такі агенти соціалізації: дитина; комісія соціального захисту; сім'я опікунів (піклувальників), вихователі; соціальний працівник, соціальна служба; психолог, психологічна служба; адміністрація, орган охорони здоров'я, лікарні за місцем проживання; відділ опіки та піклування, органи державної влади та місцевого самоврядування.

За умови повного дотримання завдань моделі ми отримаємо соціалізовану особистість дитини, здатного до включення в сучасний ринок праці, сімейне оточення, доросле життя, здатного до соціальної адаптації тощо.

Сучасний стан соціалізації дитини є таким, що потребує значної корекції, у навчальних закладах проводиться робота із дітьми без відповідного методичного наповнення.

Проблемність соціалізації зумовлена цілим комплексом чинників: фактична втрата інституту наставництва; особистісні проблеми цієї специфічної соціальної групи (особисті лінощі, безвідповідальність, наявність утриманських поглядів, погіршений стан здоров'я тощо); проблеми адаптації дітей до навчального закладу, гуртожитку, класу чи академічної групи, нового міста; проблема з отриманням житла після завершення навчання, невміння розподіляти власні кошти, які вони отримують від держави. Усе це створює

сукупність факторів, за якими можна визначити нестабільність, нестійкість загальної картини соціалізації.

Використання розробленої моделі у навчальних закладах при безпосередній роботі посадовців, які мають відповідати за проведення виховної роботи, надасть змогу оновити зміст роботи із цією соціальною групою. Беручи до уваги, що в практичній діяльності подібні методики роботи відсутні, вона може привернути до себе увагу науковців, осіб, яких стосуються виявлені проблеми і які відповідають за цей напрям роботи в навчальних закладах усіх типів, органів державної влади та місцевого самоврядування тощо; сприятиме підвищенню мотивації до отримання якісних знань, здійсненню успішної кар'єри, зростанню конкурентоспроможності подібних випускників на ринку праці поруч із молоддю зі звичайних сімей. Використання при цьому соціальних технологій з роботи з різними групами клієнтів та соціологічної бази повинно закласти надійний фундамент для підготовки соціалізованих особистостей, поліпшити навчальну та виховну роботу, щоденно сприяти соціальному становленню майбутніх фахівців. Відповідні зміни будуть також дієвими засобами оптимізації й ефективного використання коштів державного бюджету.

Висновки до другого розділу

Виокремлено, що робота працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, має свою специфіку через особливості цих сімейних відносин та потреби дітей. Ось ключові аспекти, які можуть бути важливими для майбутніх працівників у цій галузі: підтримка сімейного контакту: важливо забезпечити, щоб діти, які перебувають на альтернативному догляді, мали можливість зберігати контакт зі своїми біологічними батьками, якщо це є доцільним і безпечним; психосоціальна

підтримка сім'ї: діти, які перебувають на альтернативному догляді, можуть мати специфічні потреби щодо психологічної та емоційної підтримки; розвиток батьківських навичок: часто діти, які опинилися на альтернативному догляді, потребують додаткової уваги та догляду; система підтримки: важливо мати відповідну систему підтримки для сімей, які знаходяться на альтернативному догляді, включаючи доступ до медичної, психологічної та інших видів допомоги; моніторинг і оцінка: працівники соціальної сфери повинні регулярно моніторити сімейну ситуацію та оцінювати якість догляду за дітьми, щоб впевнитися, що їхні потреби відповідають найвищим стандартам.

Виходячи з аналізу специфіки роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, яку ми проводили на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, можна зазначити, що досвід носить позитивний характер, діти гарно адаптуюся до умов проживання в новій родині, мають теплі відносини з прийомними батьками.

ВИСНОВКИ

Проведене нами практичне дослідження повністю розкриває поставлену мету, яка полягає у дослідженні особливостей соціальної роботи з сім'ями з дітьми, яка знаходиться на альтернативному догляді в умовах війни. В рамках задач ми дійшли до таких висновків:

1. Поняття «альтернативний догляд» може мати різне трактування в залежності від контексту, у якому воно використовується. Зупинимось на наступних теоретичних підходів до розуміння цього поняття: соціально-екологічний підхід: згідно з цим підходом, «альтернативний догляд» розглядається як система допомоги, яка надається дітям або особам з обмеженими можливостями, що відсутні в їх біологічних сім'ях або установах; психологічний підхід: з точки зору психології «альтернативний догляд» може розглядатися як стратегія, спрямована на забезпечення оптимальних умов для фізичного, емоційного та соціального розвитку дітей або осіб з особливими потребами; культурний підхід: в рамках культурного підходу «альтернативний догляд» може розглядатися як відповідь на культурні чи етнічні відмінності в уявленнях про сім'ю, догляд та виховання дітей; правовий підхід: з точки зору права, «альтернативний догляд» визначається як будь-яка форма догляду за дітьми або особами з особливими потребами, яка не базується на їх біологічних сім'ях, але має правову підтримку через законодавство, що регулює опіку, прийомну сім'ю та інші форми альтернативного догляду. Кожен з цих підходів пропонує свій власний ракурс на «альтернативний догляд» залежно від контексту, у якій він використовується.

2. Альтернативні форми державної опіки над дітьми включають різноманітні програми та установи, які забезпечують підтримку та догляд за дітьми, які не можуть бути забезпечені власною родиною. Ось деякі з них: прийомна опіка: це коли дитину приймають на догляд та виховання інші сім'ї

чи особи, які мають відповідні ліцензії та можуть надати дітям стабільне середовище; фостерна опіка: подібно до прийомної опіки, але може включати різні типи сімей (однієї дитини, кількох дітей, сім'ї з власними дітьми та дітьми в опіці); державні дитячі будинки: установи, де діти перебувають під доглядом натренованих працівників, якщо вони не можуть бути розміщені в прийомній опіці або фостерній сім'ї; сімейні гуртожитки: це маленькі групи дітей, які живуть разом під опікою дорослих, які забезпечують їм догляд та підтримку, сприяючи розвитку сімейного середовища; дім реабілітації: для дітей з особливими потребами або дітей, які потребують спеціалізованого догляду та реабілітації; програми підтримки сімей: допомога для батьків з низьким рівнем доходу або батьків, які перебувають у складних життєвих обставинах, щоб вони могли залишити дітей під своєю опікою, а не передавати їх державі. Кожна з цих форм має свої переваги та обмеження і вибирається в залежності від потреб дитини та конкретних обставин.

3. Виявлено, що в Україні нормативно-правове регулювання альтернативних форм державної опіки над дітьми базується на ряді законодавчих актів і підзаконних нормативно-правових актів. Основними документами є: Конституція України визначає права дитини та зобов'язання держави щодо їх захисту; Закон України «Про охорону дитинства» визначає основні принципи та напрями державної політики щодо захисту прав та інтересів дитини, включаючи альтернативні форми державної опіки; Закон України «Про соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» регулює питання статусу та правового захисту дітей, які опинилися без батьківського піклування, і передбачає можливість розміщення їх у прийомних сім'ях, дитячих будинках та інших установах; Нормативні акти Міністерства соціальної політики України встановлюють конкретні правила та процедури, що стосуються організації та функціонування альтернативних форм державної опіки над дітьми; Міжнародні документи Україна зобов'язана

виконувати міжнародні конвенції та угоди щодо прав дитини, такі як Конвенція ООН про права дитини, яка має важливе значення для регулювання альтернативних форм державної опіки.

4. Виходячи з аналізу специфіки роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, яку ми проводили на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, можна зазначити, що досвід носить позитивний характер, діти гарно адаптуюся до умов проживання в новій родині, мають теплі відносини з прийомними батьками.

5. Виходячи з аналізу специфіки роботи майбутніх працівників соціальної сфери з сім'ями з дітьми, які знаходяться на альтернативному догляді, яку ми проводили на прикладі Вугледарського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, можна зазначити, що досвід носить позитивний характер, діти гарно адаптуюся до умов проживання в новій родині, мають теплі відносини з прийомними батьками.

6. Використання розробленої моделі у навчальних закладах при безпосередній роботі посадовців, які мають відповідати за проведення виховної роботи, надасть змогу оновити зміст роботи із цією соціальною групою. Беручи до уваги, що в практичній діяльності подібні методики роботи відсутні, вона може привернути до себе увагу науковців, осіб, яких стосуються виявлені проблеми і які відповідають за цей напрям роботи в навчальних закладах усіх типів, органів державної влади та місцевого самоврядування тощо; сприятиме підвищенню мотивації до отримання якісних знань, здійсненню успішної кар'єри, зростанню конкурентоспроможності подібних випускників на ринку праці поруч із молоддю зі звичайних сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Al-Darraji H. A., Kamarulzaman A., Altice F. L. Latent tuberculosis infection in a Malaysian prison: implications for a comprehensive integrated control program in prisons. *BMC public health*. 2014. Vol. 14, № 1. P. 22.
2. Соціально-психологічне забезпечення інтеграційного розвитку українського суспільства: монографія / за заг. ред. В. О. Лефтерова, А. С. Мельнікова. Київ: Ліра-К, 2020. 172 с.
3. Incidence of tuberculosis infection among healthcare workers: Risk factors and 20-year evolution / Casas I. et al. *Respiratory medicine*. 2013. Vol. 107, № 4. P. 601-607.
4. Kuzmin V. Formation of students from different specific social groups as a problem of social work. *Black Sea : Scientific Journal Of Academic Research*. Part B. 2015. March. Vol. 10. Issue 03. P. 18–23.
5. Kuzmin V., Kuzmina M., Ivanchenko A. Psychosocial life trajectories of orphaned individuals (resurvey). *Science and Education*. 2017.
6. Mason C, Dobard E, Zhang P, Nelson S. Alcohol Exacerbates Murine Pulmonary Tuberculosis. *Infection and Immunity*. 2004. P. 2556-2563. 1
7. Modeling career strategies for members of different social groups / Kuzmin V., et al. *Journal of Interdisciplinary Research*. Special Issue. 12/01-XXVII. P. 29-34.
8. Nelson S, Mason C, Bagby G, Summer W. Alcohol, Tumor Necrosis Factor, and Tuberculosis. Alcoholism: Clinical and Experimental Research. *Journal of Clinical Microbiology*. 2002. 40. P. 532-539.
9. No. 10. P. 95-100. DOI: 10.24195/2414-4665-2017-10-12.
10. Popovych V, Kuzmin V., Holonic J., Koval H. Peculiarities of the influence of a higher education institution on the integration of children deprived of

parental care into the social system of society : monograph. Atlanta: Fairmont Academic publishing, 2021. 136 p.

11. Алексеева В. О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю Київ : Шк. Світ, 2009. 120 с.

12. Бех В. П., Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціальна робота в сучасному суспільстві : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 601 с.

13. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація : навч. посібник для соціальних педагогів та соціальних психологів освітніх закладів / за ред. О. М. Полякової. Суми : Університетська книга, 2009. 346 с.

14. Вайнола Р. Х. Технології соціально-педагогічної роботи : курс лекцій. Київ : КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. 152 с.

15. Васильєв В. В Соціальна робота на підприємстві : навчальний посібник. Київ : Слово, 2011. 424 с.

16. Васильєва М. П, Подберезський М. К. Технології соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2018. 24 (1). С. 41-48.

17. Гордієнко Н. М. Соціалізація підлітків та молоді з особливими потребами : автореф. дис ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2012 . 20 с.

18. Дікова-Фаворська О. М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології : монографія. Житомир : Полісся, 2009. 488 с.

19. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. Київ : Слово, 2008. 240 с.

20. Зверева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. Київ: Універсум, 2012. 536 с.

21. Здрагат С. Г. Евалюація інклюзивної освіти: соціальна технологія її реалізації в українському освітньому просторі : автореф. дис. ... канд. соц. наук :

22.00.04. Запоріжжя, 2018. 20 с.

22. Здрагат С. Г. Умови реалізації соціальної технології евалюації інклюзивної освіти. *Грані*. 2017. Т. 20, № 4. С. 10-16.

23. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / автор.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З.П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та інш. ; за заг. ред.: І. Д. Звереві, Ж. В. Петрочко. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.

24. Капська А. Й. Завацька Л. М. Грищенко С. В. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Слово, 2012. 248 с.

25. Капська А. Й. Міхеєва О. Ю. Пеша І. В. Соляник М. Г. Технології соціально-педагогічної роботи сім'ями : навч.-метод. посіб. Київ : Слово, 2015. 328 с.

26. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

27. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. Київ : Слово, 2000. 372 с.

28. Капська А. Й., Пеша І. В., Міхеєва О. Ю., Соляник О. Ю. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями. Київ : НПУ імені М. Драгоманова, 2015. 328 с.

29. Карпенко О. Г. Теорія і практика професійного становлення соціального працівника. Київ : Слово, 2014. 192 с.

30. Коляда Н., Левченко Н. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Умань : Візаві, 2018. 337 с.

а. Кондор, 2019. 465 с.

31. Кравченко О. О., Матрос О. О. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Вид. 3-е доповн. та переробл. Умань : Візаві, 2018. 185 с.

32. Кривоконь Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні : навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський державний

технологічний університет, 2012. 320 с.

33. Кубицький С. О. Сучасні технології соціальної роботи: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні : монографія / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Міленіум, 2015. 320 с.

34. Кузьмін В. В. Социокультурные барьеры социализации детей-сирот в высших учебных заведениях Украины. *Социокультурные барьеры модернизации высшей школы Украины* / под ред. В.С. Бакирова. Харьков, 2015. С. 253-279.

35. Кузьмін В. В. Моделювання соціалізації студентів-сиріт у ВНЗ. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2011. Вип. 51. С. 181-189.

36. Кузьмін В. В. Соціалізація сиріт у вищих навчальних закладах України: соціотехнологічний аспект : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2013. 20 с.

37. Кузьмін В. В. Соціологічні та психолого-педагогічні технології діяльності кар'єрного радника в сучасних умовах. *Psychological patterns of social processes and personality development in modern society* . 2023. P. 228-254.

38. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільство дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2017. №. 1. URL: <http://journals.urau.ua/apppfo/article/view/90071/85417> (дата звернення 25.04.2024).

39. Кузьмін В. В. Типологізація специфічних груп населення України в напрямках організації соціально-психологічної діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 2(10). С. 63-68.

40. Кузьмін В. В., Закревська А. В., Махніборода Д. О. Соціальний механізм адаптації студентів-сиріт до навчання у закладах вищої освіти.

Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2020. Вип. 87. С. 108–117. URL: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/87/13.pdf> (дата звернення 25.04.2024).

41. Кузьмін В. В., Кузьміна М. О. Інноваційні технології економічного соціального супроводу. *Теоретичні та практичні основи соціальної роботи* / за заг. ред. В. М. Поповича. Запоріжжя, 2020. Т. 1. С. 63-89.

42. Кузьмін В. В., Яковенко О. К., Солоха М. А. Соціально-психологічні та нормативно-правові аспекти адаптації осіб із сирітським дитинством у ВНЗ України. *Перспективи*. 2016. Вип. 1 (67). С. 49–66.

43. Кузьмін В., Тургенєва А., Демченко І. (2020). Технології покращення надання соціальних послуг в Україні в сфері зайнятості. *Social Work and Education*. 2020. Vol. 7, No. 4. P. 418-435. DOI: 10.25128/2520-6230.20.4.2.

44. Кузьмін В., Хміль О., Воронюк І. Технології мозкового штурму як інструмент для підвищення мотивації до навчання здобувачів вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Сер. Педагогіка. Психологія*. 2023. Вип. 4. С. 64-69. URL: <https://doi.org/10.32782/academ-red.psyh-2023-4.11> (дата звернення 25.04.2024).

45. Кузьмін В.В., Кузьміна М.О., Стадник А.Г. Технології соціальної роботи в інклюзивному середовищі закладів вищої освіти України. *SCIENTIA NR 16. Chełm : Państwowa Akademia Nauk Stosowanych*, 2022 P.P. 172-181.

46. Купенко О. В. Соціальна робота: від теорії до практики : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2020. 192 с.

47. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Робота з підлітками-девіантами: соціологічні та психологічні аспекти : підручник. Київ : Каравелла, 2017. 470 с.

48. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. 2-ге вид., стер. Київ : Каравела, 2018. 368 с.

49. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій:

Розділ 1. Загальні технології соціальної роботи. Київ : Академія праці і соціальних відносин, 2003. 75 с.

50. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія / Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 244 с.

51. Матрос О. О. Теорія та історія соціальної роботи : навч. посіб. Умань : Візаві, 2020. 244 с.

52. Модель соціальної підтримки молоді з уразливих соціальних груп : метод. посіб. з надання послуг молоді / Комарова Н. М. та ін. Київ : Грандіс-Груп, 2006. Ч. 1. 105 с.

53. Неживець О. М., Жук Л. А., Жук І. Л. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Київ : Кондор, 2019. 222 с.

54. Омельченко С. О. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч-метод. посіб. Київ : Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, ДВНЗ "Донбас. держ. пед. унт". Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 229 с.

55. Пірен М. І. Соціальна робота у територіальній громаді: теорія та практика : підручник / Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича Рута, 2019. 327 с.

56. Подшивалкина В. И. Социальные технологии: проблемы методологии и практики. Кишинев, 1997. 352 с.

57. Полянничко А. О., Кирилук А. В. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду : навч-метод. посіб. Суми : Цьома, 2020. 336 с.

58. Проскура В. В., Карпенко Н. А. Підготовка засуджених до реінтеграції у суспільство. Львів : Папуга, 2007. 200 с.

59. Проскура В. В., Телефанко Б. М. Юридично-інформаційний

довідник для осіб, які звільняються від відбування покарання з кримінально-виконавчих установ. Львів : Папуга, 2006. 144 с.

60. Профілактика наркоманії у дитячому, підлітковому та молодіжному середовищі : довідник для соціального працівника , вчителів, шкільних психологів, батьків / Б.П. Лазаренко та ін. ; за ред. Б. П. Лазаренка. Київ : Держсоцслужба, 2005. 300с.

61. Профілактика туберкульозу серед сімей та осіб , які перебувають у складних життєвих обставинах : метод. посіб. / Островерха Ю. А. та інш. Львів : Край, 2012. 168 с.

62. Розбудова навичок самостійного життя і сприяння зайнятості для випускників професійно-технічних закладів – колишніх вихованців інтернатних установ для дітей-сиріт : навчальний посібник / Білецька О. В. та ін. Київ : Грандіс-Груп, 2006. 105 с.

63. Ромм М. В. Адаптация личности в социуме : теоретико-методологический аспект. Новосибирск: Наука, Сибирская издательская фирма РАН, 2002. 275 с.

64. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

65. Семигіна Т. Сучасні теорії соціальної роботи : антологія. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2021. 160 с.

66. Слезанська Г. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи : монографія / Тернопіл. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль: Вид-во Осадца Ю. В., 2018. 381 с.

67. Соціальна робота : робоча книга соціального працівника : посібник / О. А. Бліновка та ін. Київ : НАУ, 2013. 164 с.

68. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

69. Соціальний звіт за 2020 рік / Мінсоцполітики України. Київ, 2021.

URL: <https://www.msp.gov.ua/files/zvitu/soczvit-2020.docx> (дата звернення 25.04.2024).

70. Соціологічні та психолого-педагогічні технології в практичній соціальній роботі / В.В. Кузьмін та ін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 88. С. 110–115.

71. Сприяння працевлаштуванню людей з інвалідністю : методичний посібник для центрів зайнятості / упорядн. Фокас Л. М., Маршавін Д. Ю. Харків : СІМ, 2011. 262 с.

72. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології : монографія. Київ : Критика, 2017. 280 с.

73. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Теория социальных технологий : учеб. пособие. Київ : МАУП, 2004. 608 с.

74. Технології соціальної роботи : навчальний / О. А. Агарков та ін. Запоріжжя : Мотор Січ, 2015. 487 с.

75. Технологія профорієнтаційної роботи з безробітними, які тривалий час перебувають на обліку в державній службі зайнятості : колективна монографія / за заг. ред. Тарасюк С. О. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. 312 с.

76. Фещенко Г. В. Соціальна робота з особами з особливими потребами : навч. посіб. Умань : Сочінський М. М., 2020. 134 с.

77. Харченко С. Я., Краснова Н. П., Харченко Л. П. Соціально-педагогічні технології : навч-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 447 с.

78. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

79. Шинкарук В. Д., Теслюк В. М., Ковальчук Т. І. Технології соціально-педагогічної діяльності. Київ : Ліра-К, 2019. 376 с.

80. Ярошенко А. О., Семигіна Т. В., Сухицька Н. В. Історія та теорія соціальної політики України : навч. посібн. Київ : НПУ імені М.

П. Драгоманова, 2018. 289 с.